

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΦΥΛΑΚΕΣ
ΚΑΙ

ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ

• Η ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΒΙΑ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΕΤΑΙ ΔΙΣΚΑΡΗΥΝΗ
• ΟΙ ΦΥΛΑΚΕΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥΣ
ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥΣ

• ΦΥΛΑΚΕΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ

• ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΦΥΛΑΚΕΣ
ΚΑΙ
ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ

Μετάφραση
Νίκος Β. Αλεξίου

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

Το επαναστατικό κίνημα ενάντια στους Ρώσους Τσάρους, κατά την διάρκεια των εκατοντάδων χρόνων πάλης του, ήταν αυτό που αφύπνισε τον ιδεαλισμό της νεολαίας των πόλεων. Χιλιάδες εργαζόμενοι νεολαίοι διακινδύνευσαν την θέση, τις ευκαιρίες για σταδιοδρομία και τους οικογενειακούς δεσμούς τους, για να επιδοθούν στην επαναστατική και διαφωτιστική προπαγάνδα ανάμεσα στους αγρότες και τους εργάτες, και, αργότερα, στις μυστικές συνωμοσίες κατά της κυβέρνησης. Εκατοντάδες από αυτούς απαγχονίστηκαν ή εξορίστηκαν. Η δράση τους συνεχίστηκε αδιάκοπα επί πολλά χρόνια και συνοδεύτηκε από πρωτοφανείς διώξεις στην σύγχρονη Ιστορία. Τελικά, [το 1917] η Επανάσταση θριάμβευσε με την ανατροπή του Τσάρου και την κατάληψη της εξουσίας και της ιδιοκτησίας από τους εργάτες και τους αγρότες.

Ο Κροπότκιν ανδρώθηκε μέσα σ' αυτόν τον αγώνα, στα χρόνια της έντονης δράσης για την κατάργηση της δουλοπαροικίας και την εγκαθίδρυση μιάς συνταγματικής κυβέρνησης. Γεννήθηκε [το 1842] φέροντας τον τίτλο του πρίγκιπα της παλαιάς αριστοκρατίας της Μόσχας, έλαβε αριστοκρατική μόρφωση στην αυτοκρατορική αυλή και σε ηλικία είκοσι ετών έγινε αξιωματικός του στρατού. Η αποκάλυψη ότι ήταν αναμειγμένος σε επαναστατικές ενέργειες στην Αγία Πετρούπολη, ενώ υποτίθεται ότι είχε αφιερώσει την ζωή του στην επιστήμη της Γεωγραφίας, προκάλεσε σάλο. Συνελήφθη και φυλακίστηκε χωρίς δίκη. Αμέσως έγινε ένας από τους πλέον μισητούς, αλλά συγχρόνως και πιο αγαπητούς εκπροσώπους της επαναστατικής Υπόθεσης.

Υπήρξε ένας από τους ελάχιστους ευγενείς που προσχώρησαν στην Επανάσταση, ενώ οι οικογενειακές σχέσεις και

ΤΙΤΛΟΣ:
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ:
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ:
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ:
ΕΚΔΟΣΕΙΣ:

Φυλακές και Καταπίεση
Πέτρος Κροπότκιν
Νίκος Β. Αλεξίου
Α.Γ.
ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Βαλτετσίου 53
τηλ. 210-3802040
106 81 ΑΘΗΝΑ

ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Δεκέμβριος 2002

η εκπαίδευση που είχε λάβει στην αυτοκρατορική αυλή, τον έκαναν να ξεχωρίζει. Μετά από μια δραματική απόδραση, μέρα μεσημέρι, από το φρούριο της Αγίας Πετρούπολης όπου ήταν φυλακισμένος επί 12 μήνες στην απομόνωση, κατέφυγε στην Αγγλία. Ουσιαστικά έζησε εξόριστος επί 42 χρόνια, κυρίως στην Αγγλία, ασχολούμενος με την επιστημονική έρευνα και την αναρχική προπαγάνδα. Επέστρεψε στην Ρωσία το 1917, μετά την Επανάσταση του Κερένσκυ,¹ σε ηλικία πλέον 75 ετών.

Σίγουρα, δεν ήταν δυνατόν να τον ενθουσιάσει μια επανάσταση η οποία εγκαθίδρυσε μια νέα κυβερνητική τάξη, πόσω δε μάλλον, όταν αυτή εξελίχθηκε στην δικτατορία ενός πολιτικού κόμματος. Ωστόσο, την αντιμετώπιζε με διορατικότητα. Έβλεπε την επανάσταση σαν ένα «φυσικό, ανεξάρτητο από την ανθρώπινη βούληση φαινόμενο, όμοιο με τυφώνα», περίμενε δε να καταλαγιάσει η ορμή της για να αρχίσει η πραγματική ανοικοδόμηση, μέσω της ελεύθερης συνεργασίας των αγροτικών και των εργατικών ενώσεων.

Πέθανε τέσσερα χρόνια αργότερα [το 1921], στο μικρό αγρόκτημά του στην εξοχή, λίγο έξω από την Μόσχα, όπου εξακολουθούσε ως την τελευταία του στιγμή να γράφει για τα κοινωνικά προβλήματα. Η οικογένεια και οι φίλοι του, αρνήθηκαν την προσφορά της κυβέρνησης να γίνει η κηδεία του δημοσία δαπάνη, διότι κάτι τέτοιο ήταν αντίθετο προς τις αρχές του. Η σοβιετική κυβέρνηση παραχώρησε στους

¹ Σ.τ.μ. Αλεξάντρ Κερένσκυ (Σμπέρσκ 1881 - Νέα Υόρκη 1970). Οπαδός των επαναστατών σοσιαλιστών και υπουργός Δικαιοσύνης στην προσωρινή κυβέρνηση του Φεβρουαρίου του 1917· υπουργός Πολέμου στην συνέχεια. Στις 24 Ιουλίου, με σύνθημα την καταδίκη του πολέμου, ανέλαβε επικεφαλής της προσωρινής κυβέρνησης, αλλά απεδείχθη ανίκανος να βοηθήσει την τύχη της δημοκρατικής επανάστασης. Ανετράπη από τους μπολσεβίκους κατά την Οκτωβριανή Επανάσταση, όποτε και διαφεύγοντας την σύλληψη, το 1918 μετανάστευσε στις Η.Π.Α., όπου και αγωνίστηκε ως το τέλος της ζωής του κατά του σοβιετικού καθεστώτος.

φίλους του το σπίτι που γεννήθηκε, στην παλαιά αριστοκρατική συνοικία, για να χρησιμοποιηθεί ως μουσείο με τα βιβλία, τα χειρόγραφα και τα προσωπικά του αντικείμενα, ενώ έδωσε το όνομά του σε έναν από τους κεντρικούς δρόμους της Μόσχας, ως φόρο τιμής για τις υπηρεσίες που προσέφερε στην επαναστατική Υπόθεση στην Ρωσία.

Ωστόσο, ο Κροπότκιν έγινε παγκοσμίως γνωστός μάλλον ως αναρχικός επαναστάτης ο οποίος εισήγαγε στον αναρχισμό την επιστημονική μέθοδο, παρά ως επιστήμονας ή Ρώσος επαναστάτης. Στην πραγματικότητα, υπήρξε ένας επιστήμονας σε δύο εντελώς άσχετους μεταξύ τους τομείς: την Γεωγραφία και την επαναστατική κοινωνική Ηθική, διότι ο αναρχισμός του ήταν ουσιαστικά εφαρμοσμένη Ηθική. Υπήρξε μία από τις μεγαλύτερες αυθεντίες της εποχής του, τόσο στην Γεωδαισία,² όσο και στην Γεωγραφία της Σιβηρίας. Ήταν ο πρώτος που έθεσε τις επιστημονικές βάσεις των αρχών του αναρχισμού, αντιτιθέμενος σε κάθε μορφής εξουσία και υποστηρίζοντας την πλήρη κοινωνική αναδιοργάνωση, επί τη βάσει της ελεύθερης συνεργασίας ανεξάρτητων ενώσεων. Καρπός αυτής της ενασχόλησής του με τις φυσικές επιστήμες, ήταν ο εμπλουτισμός της κοινωνικής επιστήμης με πλήθος γνώσεων. Αντίθετα από τους περισσότερους επιστήμονες, διατύπωσε τόσο απλά τις παρατηρήσεις και τα συμπεράσματά του, ώστε τα έργα του εκδόθηκαν σε όλες σχεδόν τις γλώσσες υπό μορφήν προσούδρας ή βιβλίου τσέπης. Η ευρύτατη απήχηση του έργου του οφειλόταν επίσης στο πάθος του για την διάδοση των επαναστατικών ιδεών στις μάζες, καθώς πίστευε ότι αμέσως μόλις

² Σ.τ.μ. Κλάδος των Εφαρμοσμένων Μαθηματικών που ασχολείται με την μέτρηση του εμβαδού και του σχήματος μεγάλων εκτάσεων μίας χώρας, τον ακριβή προσδιορισμό των γεωγραφικών συντεταγμένων και την καμπυλότητα, το σχήμα και τις διαστάσεις της γήινης σφαίρας. (Πηγή του λήμματος το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Γ. Μπαμπινιώτης.)

αυτές θα συνειδητοποιούσαν την δύναμη και την αποστολή τους, θα ενώνονταν για να καταστρέψουν το κράτος, το μονοπώλιο και την ατομική ιδιοκτησία.

Η αλληλοβοήθεια, η σύμπνοια, η αλληλεγγύη και η ατομική ελευθερία μέσω της ελεύθερης συνεργασίας ως βάση ολόκληρης της κοινωνικής ζωής, είναι οι θετικές ιδέες που αποτελούν τις βάσεις της θεωρίας του Κροπότκιν. Η κατάρτιση του κράτους, της εξουσίας σε όλες τις μορφές, του μονοπωλίου και της ταξικής κυριαρχίας, είναι οι αρνητικές τους μορφές. Με αυτές συνδεόταν η πίστη –την οποία συμμερίζονταν πολλοί επαναστάτες όλων των σχολών– σε μια επερχόμενη κοινωνική επανάσταση, σε μια παγκόσμια κατάληψη της ιδιοκτησίας από τους εργάτες και τους αγρότες, η οποία θα καταργούσε την εκμετάλλευση και την ταξική κυριαρχία και θα καθιέρωνε την ελεύθερη συνεργασία και την ατομική ελευθερία.

Συμερίζονταν την κριτική που ασκούσαν οι σοσιαλιστές στον καπιταλισμό και, σε μεγάλο βαθμό, την ιδέα τους ότι οι μορφές της οικονομικής ζωής ενός λαού καθορίζουν τους κοινωνικούς του θεσμούς: την δικαιοσύνη, την κυβέρνηση, την θρησκεία και τον γάμο. Όμως διαφωνούσε μαζί τους, τόσο ως προς την χρήση των πολιτικών μεθόδων ως μέσων για την κατάκτηση της εξουσίας, όσο και με την ιδέα τους περί εργατικού κράτους. Περιέγραψε τον αναρχοκομμουνισμό ως «σοσιαλιστικό σύστημα χωρίς κυβέρνηση». Ωστόσο ο αναρχισμός, ως αρχή της ελευθερίας, τον οδήγησε, πέρα από την οικονομική και πολιτική πάλη, σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις: στον γάμο, στην εκπαίδευση, στην αντιμετώπιση του εγκλήματος, στην εφαρμογή του νόμου και στις ηθικές αρχές.

Οι κοινωνικές απόψεις του Κροπότκιν επηρεάστηκαν από τις πρώτες του επαφές με τους Ρώσους αγρότες. Όταν σκεφτόταν τις μάζες, ασυνείδητα ερχόταν στο μυαλό του η

εικόνα των αγροτών οι οποίοι καταπιέζονταν από τους γαιοκτήμονες και τους Τσάρους, και οι οποίοι θα ήταν απολύτως ικανοί να διαχειρισθούν οι ίδιοι τις υποθέσεις τους, εάν μια επαναστατική έκρηξη θα τους πρόσφερε κάποτε την ελευθερία τους. Αλλά και η άποψή του για την εργατική τάξη είχε αντίστοιχα επηρεαστεί από τις λιγοστές επαφές του· ο ίδιος βρισκόταν μακριά από τους αγώνες της εργατικής τάξης. Στενούς δεσμούς διατηρούσε μόνο με την Ομοσπονδία της Γιούρας στην Ελβετία, με τους Ρωσοεβραίους εργάτες του Λονδίνου και, σε έναν μικρότερο βαθμό, με τους αναρχικούς εργάτες του Παρισιού. Η μεγάλη του εχθρότητα απέναντι στον μαρξινό σοσιαλισμό, τον απέκοψε από το γερμανικό εργατικό κίνημα. Οι γνώσεις του σχετικά με τα πρακτικά προβλήματα της ηγεσίας ή την ψυχολογία της δράσης ανάμεσα στους εργάτες, ήταν περιορισμένες, ενώ και αυτός, όπως πολλοί άλλοι διανοούμενοι, είχε εξιδανικεύσει τις ικανότητές τους.

Ο Κροπότκιν, σε αντίθεση με πολλούς άλλους που αυτοαποκαλούνταν αναρχικοί, ειδικότερα δε με τους τολστοϊκούς, δεν ήταν αντίθετος με την χρήση βίας. Όχι μόνο δεν καταδίκασε τις πράξεις βίας –ιδίως την τυραννοκρατία– αλλά τις θεωρούσε χρήσιμες πράξεις στον αγώνα για την απελευθέρωση. Θεωρούσε αναπόφευκτο τον εμφύλιο πόλεμο στην σύγκρουση των τάξεων, αν και ευχόταν αυτός να περιορίζεται «στον μικρότερο δυνατό αριθμό θυμάτων και στην όσο το δυνατόν μικρότερη πρόκληση αμοιβαίας οδύνης». Τους δε παγκοσμίους πολέμους, τούς θεωρούσε ενδεικτικούς της σύγκρουσης μεταξύ προοδευτικών και αντιδραστικών δυνάμεων. Η θέση του αυτή εξηγεί το πώς οδηγήθηκε να υποστηρίξει την Υπόθεση των Συμμάχων στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο [1914-18]: φοβόταν ότι ο θρίαμβος του γερμανικού милитарισμού θα απέβαινε μοιραίος για την πρόοδο των επαναστατικών δυνάμεων, οι οποίες, όπως πίστευε, ήταν πολύ

πίο ανεπτυγμένες στις χώρες των Συμμάχων. Ίσως ακόμη, η βαθιά αγάπη που έτρεφε για την Γαλλία και η έντονη συναισθηματική προσκόλλησή του στην Ρωσία να επηρέασαν την στάση του.

Για τον μη βίαιο αναρχισμό του Τολστόι έγραφε: «Αν και εκτιμώ το μεγαλύτερο μέρος του έργου του Τολστόι, υπάρχουν πολλές ιδέες του με τις οποίες διαφωνώ πλήρως – με τον ασκητισμό του, λόγου χάριν, ή με το δόγμα του για την μη βία. Έχω επίσης την εντύπωση ότι είναι άλογα ή άκριτα προσκολλημένος στο γράμμα της Καινής Διαθήκης». Απέρριπτε επίσης την άποψη του Τολστόι ότι οι εύπορες τάξεις θα μπορούσαν να πεισθούν να εγκαταλείψουν τα προνόμιά τους χωρίς βίαιο αγώνα.

Ο Κροπότκιν δεν δεχόταν να τον αποκαλούν «αναρχικό φιλόσοφο», διότι, όπως έλεγε, δεν είχε μάθει τον αναρχισμό από την φιλοσοφία, αλλά από τους ανθρώπους. Επίσης, όπως πολλοί άλλοι αναρχικοί, διαφωνούσε με την άποψη ότι [ο αναρχισμός] ήταν απλώς μια φιλοσοφία και όχι ένα πρόγραμμα δράσης, ένα κίνημα ριζωμένο στην πάλη των μαζών. Η λέξη *φιλόσοφος* ηχούσε στ' αυτιά του τόσο μακρινή, τόσο «αξιοπρεπή», τόσο «ειρηνική». Μύριζε «διανοουμενίλα».

Δεν αποδεχόταν καμιά άλλη αντίληψη για τον αναρχισμό εκτός από τον «αναρχοκομμουνισμό» – την σχολή που ίδρυσε ο Μιχαήλ Μπακούνιν. Οι σχολές της αναρχικής σκέψης δεν έχουν παρά μόνο ένα κοινό σημείο: την κατάργηση του κράτους ως καταπιεστικού θεσμού, ενώ όλες οι σχέτες τονίζουν τα σημεία που τις χωρίζουν. Θεωρούσε τον «ατομικιστικό αναρχισμό» τής σχολής του Μπ. Τάκερ³ στην

³ Σ.τ.μ. Benjamin R. Tucker (Μασαχουσέτη 1854 - Μονακό 1939). Αμερικανός αναρχικός ατομικιστής διανοούμενος, εκδότης πολλών εντύπων, μελετητής και βαθύς γνώστης του Προυντόν, του Μπακούνιν, του Στίρνερ και του Σπένσερ. Ήταν ο πρώτος που μετέφρασε στα αγγλικά πολλά από τα κλασικά αναρχικά θεωρητικά κείμενα, όπως το *Τι είναι Ιδιόκτησία* του Προυντόν, και το *Θεός και Κράτος* του Μπακούνιν.

Αμερική και του Μαξ Στίρνερ⁴ στην Γερμανία, ως αθεράπευτα συντηρητικό, προσανατολισμένο αποκλειστικά στην κατάκτηση της προσωπικής ελευθερίας, χωρίς μια ταυτόχρονη επαναστατική αλλαγή του οικονομικού συστήματος. Για τον ατομικισμό –ο οποίος πάρα πολύ συχνά αναφερόταν ως η σημαντικότερη αρχή του αναρχισμού– συνήθιζε να λέει: «Ο στενά εγωϊστικός ατομικισμός δεν μπορεί να εμπνεύσει κανέναν. Δεν υπάρχει σ' αυτόν τίποτα σπουδαίο ή συναρπαστικό. Η ατομικότητα μπορεί να πετύχει την υπέρτατη ανάπτυξή της μόνο μέσα στα πλαίσια της ύψιστης, κοινής κοινωνικής προσπάθειας». Χαρακτήριζε τον ατομικισμό του Νίτσε «κίβδηλο», σημειώνοντας ότι αυτός μπορεί να υπάρξει «μόνο υπό συνθήκες καταπίεσης των μαζών» και ότι, στην πραγματικότητα, αυτό που κάνει είναι να καταστρέφει την ατομικότητα «τόσο του καταπιεστή, όσο και των καταπιεζομένων μαζών». Θεωρούσε ότι ο Ίβεν ήταν ο μόνος συγγραφέας ο οποίος κατόρθωσε να συλλάβει τον πραγματικό ατομικισμό, αν και «δεν μπόρεσε να τον εκφράσει με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνει εύκολα κατανοητός». Τον Γάλλο αναρχικό συγγραφέα Πιέρ Προυντόν, τον εμπνευστή της «μουτουελιστικής» σχολής⁵, δηλαδή των επαναστατικών οικονομικών αλλαγών μέσω της αναδιοργάνωσης του τραπεζικού συστήματος και του χρήματος, τον θεωρούσε ονειροπόλο θεωρητικό.

⁴ Σ.τ.μ. Max Stirner (Μπάιροϊτ 1806 - Βερολίνο 1856). Γερμανός αναρχικός ατομικιστής διανοούμενος, του οποίου το έργο *Ο Μοναδικός και το Δικό του* [εκδ. Ελεύθερος Τύπος, υπό έκδοση] επίσης κυκλοφορούν: *Ο Μοναδικός και το Δικό του* (Ανθολογία κειμένων), και *Οι Λανθασμένες Αρχές της Παιδείας μας* επηρέασε βαθιά την αναρχική σκέψη.

⁵ Σ.τ.μ. Μουτουελισμός: οικονομικό σύστημα το οποίο βασίζεται στην αμοιβαιότητα –δηλαδή στην απεριόριστη συνεργασία και τις ανταλλαγές μεταξύ των ατόμων, καθώς και στην απόλυτη ελευθερία των εθελούσιων συνενώσεων μεταξύ των ομάδων– και στο οποίο απουσιάζει παντελώς κάθε είδους μονοπώλιο ή προνόμιο.

Γενικώς ο Κροπότκιν δεν υπερτόνιζε τα σημεία στα οποία διαφωνούσε, αλλά ήταν πάντα σταθερά αντίθετος σε κάθε μορφής αυταρχισμό, κάτι που σήμαινε μια διαρκή πολεμική με τον εξουσιαστικό σοσιαλισμό, τον οποίο εκπροσωπούσαν οι οπαδοί του Μαρξ. Εκτός από την αντίθεσή του προς τον τελευταίο για λόγους αρχής, έτρεφε μια έντονη προσωπική αντιπάθεια προς τον Μαρξ –τον οποίο σημειωτέον ποτέ δεν συνάντησε– η οποία οφειλόταν κυρίως στον τρόπο με τον οποίο αυτός είχε φερθεί στον Μπακούνιν. Είναι γνωστό τοις πάσι ότι ο Μαρξ είχε συνεργήσει στην διάδοση ψευδών φημών πως ο Μπακούνιν εργαζόταν για λογαριασμό της ρωσικής μυστικής υπηρεσίας. Κι όμως, όταν συναντήθηκαν οι δύο άνδρες στο σπίτι της Γεωργίας Σάνδη,⁶ ο Μαρξ χαίρετσε εγκάρδια τον Μπακούνιν. Ο Κροπότκιν δεν μπορούσε να ανεχθεί επ' ουδενί μια τέτοια ασυγχώρητη υποκρισία. Το αίσθημα αυτό ενισχύθηκε από την αποκάλυψη ότι ολόκληρα αποσπάσματα του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου* είχαν αντιγραφεί σχεδόν αυτολεξεί από ένα έργο του Κονσιντεράν.⁷ Ο Κροπότκιν ένιωθε μια σχεδόν παιδιάστικη χαρά να επικρίνει τον Μαρξ τον οποίον, επί πλέον, περιφρονούσε και ως πολιτικό.

Ωστόσο, πέρα από τα προσωπικά του αισθήματα, που αναμφίβολα ήταν αποτέλεσμα της εχθρότητάς του απέναντι στον εξουσιαστικό σοσιαλισμό, μεγάλες ήταν και οι διαφορές του με τον Μαρξ όσον αφορά και άλλα θεμελιώδη ζητήματα.

Αν και ήταν υλιστής –αποδεχόταν κατά μεγάλο μέρος την σοσιαλιστική οικονομική ερμηνεία της Ιστορίας– δεν

⁶ Σ.τ.μ. George Sand, ψευδώνυμο της βαρόνης Ωρόρ Ντιντεβάν (1804-1876). Γαλλίδα πεζογράφος, γνωστή τόσο για το πλούσιο συγγραφικό της έργο, όσο και για την ανεξάρτητη, αντισυμβατική ζωή και τους δεσμούς της με προσωπικότητες της πνευματικής ζωής.

⁷ Σ.τ.μ. Considérant Victor (1808-1893). Γάλλος φιλόσοφος και οικονομολόγος, μαθητής του Φουριέ.

θεωρούσε τις οικονομικές δυνάμεις ως τον αποφασιστικότερο παράγοντα στην ταξική πάλη. Σε ολόκληρο το έργο του τονίζει την δύναμη των ιδεών –εκείνον δηλαδή τον παράγοντα τον οποίο οι μαρξιστές θεωρούν μεν σημαντικό, αλλά δευτερεύοντα και προερχόμενο από την πάλη των τάξεων. Ο Κροπότκιν θεωρούσε ότι η πάλη αυτή επηρέαζε λιγότερο την επαναστατική πρόοδο απ' ό,τι η αφύπνιση της επαναστατικής σκέψης και του αισθήματος του «λαού». Αναμφίβολα, αυτή του η αντίληψη βασιζόταν στις πρώτες του εμπειρίες από την Ρωσία, από την εποχή που οι αγροτικές μάζες βρίσκονταν αντιμετώπιες με μια μικρή άρχουσα τάξη. Η σοσιαλιστική αντίληψη ήταν μια σαφέστερη, καθαρότερη απεικόνιση των ταξικών διαχωριστικών γραμμών και συμπεριπόντων στην βιομηχανική Δύση. Ωστόσο, στο έργο του *Η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση*,⁸ ο Κροπότκιν υιοθετεί μια ερμηνεία την οποία ασπάζεται ολόκληρη η σοσιαλιστική-κομμουνιστική σχολή. Πράγματι, η σοβιετική κυβέρνηση του πρόσφερε πολλά ανταλλάγματα για το δικαίωμα να χρησιμοποιήσει το έργο του αυτό ως εγχειρίδιο στα ρωσικά σχολεία –μια προσφορά την οποία ο Κροπότκιν απέρριψε χαρακτηριστικά, επειδή προερχόταν από μια κυβέρνηση.

Όσον αφορά την κοινωνική σκέψη του, ο Κροπότκιν είχε την τάση να αναπτύσσει τα στοιχεία του μέσα από τις θεωρίες του. Χαρακτήριζε την μεθοδό του «απαγωγική-επαγωγική».⁹ Όσον αφορά το επιστημονικό του έργο στον τομέα της Γεωγραφίας, πρώτα συγκέντρωνε τα στοιχεία και μετά ανέπτυσε τις θεωρίες του. Η διαφορετική προσέγγιση των

⁸ Σ.τ.μ. Ελληνική μετάφραση, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος (υπό έκδοση).

⁹ Σ.τ.μ. Επαγωγική/απαγωγική: δύο διαφορετικές, αντίθετες στην πορεία τους προσεγγίσεις της γνωστικής (επιστημονικής, διδακτικής κ.λπ.) διαδικασίας. Η επαγωγική βαίνει από τα ειδικά προς τα γενικά, από τα επιμέρους στο όλον, ενώ η απαγωγική προχωρεί από τα γενικά προς τα ειδικά, από το όλον προς τα επιμέρους. Ο Κροπότκιν χρησιμοποιούσε συνδυαστικά και τις δύο αυτές μεθόδους.

δύο τομέων οφειλόταν αναμφίβολα στην μεγάλη του ευαισθησία για τα κοινωνικά θέματα. Ως προς αυτά τα τελευταία, ήταν κατά βάθος ένας προπαγανδιστής ο οποίος έτεινε να παραβλέπει ή να αγνοεί τα γεγονότα τα οποία έρχονταν σε αντίφαση με τις ερμηνείες του. Έλεγε ότι ήταν πάντοτε έτοιμος να αλλάξει τις θεωρίες του υπό το φως της αλήθειας, αλλά όπως κάθε άνθρωπος με ακλόνητες πεποιθήσεις, τις αγαπούσε τόσο πολύ ώστε αν έβλεπε ότι κάποια γεγονότα έρχονταν σε αντίθεση με αυτές, τότε προσπαθούσε να τα εξοβελίσει. Αν και το μεγαλύτερο μέρος του έργου του στις κοινωνικές επιστήμες είναι όντως επιστημονικό –ιδίως τα βιβλία *Αλληλοβοήθεια*¹⁰ και *Αγροί, Εργαστάσια και Εργαστήρια*¹¹ – δεν λείπουν από αυτό κάποιες προκαταλήψεις, γεγονός, πάντως, που ελάχιστα μειώνει την αξία του.

Στην προσωπική του ζωή ακολουθούσε με την ίδια επιμονή τα πρότυπα που είχε αναπτύξει. Αρνιόταν ενσυνείδητα να δεχτεί έστω και μια δεκάρα για τα έργα του που αφορούσαν το κίνημα. Αρνήθηκε δάνεια ή δωρεές, ακόμη κι όταν ζούσε σε συνθήκες αφόρητης φτώχειας. Ακόμη και σε τέτοιους καιρούς, μοιραζόταν ό,τι διέθετε με όλους εκείνους τους κνηνημένους που κατέφευγαν σε αυτόν. Οι συνήθειές του χαρακτηρίζονταν από την μετριοπάθεια που έδειχνε για τα πάντα εκτός από την εργασία, στην οποία ήταν ακαταπόνητος. Ήταν άτεγκτος στην αντίθεση του απέναντι σε τακτικές οι οποίες, όπως πίστευε, δεν εναρμονίζονταν με τις γενικές αρχές του αναρχοκομμουνισμού, ακόμη και όταν οι σκοποί φαίνονταν καλοί.

Αποδοκίμαζε τους συντρόφους που παραβίαζαν τους όρους αποφυλάκισης με εγγύηση φυγοδικώντας σε πολιτικές υποθέσεις, τόσο λόγω της εκμετάλλευσης της εμπιστοσύνης των εγγυητών, όσο και λόγω των πρακτικών συνεπειών που

είχε αυτό, αφού υπονομευόταν η δυνατότητα εξασφάλισης εγγυήσεων σε άλλες περιπτώσεις.

Απέρριψε αναφανδόν την προσφορά βοήθειας προς τους Ρώσους επαναστάτες εκ μέρους της ιαπωνικής κυβέρνησης την εποχή του Ρωσο-Ιαπωνικού Πολέμου,¹² τόσο λόγω των αρνητικών επιπτώσεων που θα είχε αυτό στο ηθικό τους, όσο και λόγω της εχθρότητας που έτρεφε γενικώς απέναντι στις κυβερνήσεις.

Ο Κροπότκιν χαρακτηρίζεται από εκατοντάδες ανθρώπους που τον γνώρισαν σε όλες τις στιγμές της ζωής του, ως «ο ευγενέστερος άνθρωπος» που γνώρισαν ποτέ. Ο Όσκαρ Ουάιλντ τον χαρακτήρισε έναν από τους δύο πραγματικά ευτυχισμένους ανθρώπους που συνάντησε ποτέ. Ο Ρομάν Ρολλάν είπε ότι ο Κροπότκιν βίωσε όσα ο Τολστόι απλώς διακήρυσσε. Στους κόλπους του αναρχικού κινήματος, χιλιάδες άνθρωποι τον περιέβαλαν με την πιο βαθιά λατρεία –«ο Πέτρος μας» [*Notre Pierre*], τον αποκαλούσαν οι Γάλλοι εργάτες.

Παρ' όλο που ποτέ δεν ανέλαβε ηγετικές θέσεις, πάντοτε καθοδηγούσε με την ηθική δύναμη της προσωπικότητάς του και την ζωντάνια του πνεύματός του. Συνδύαζε, σε ασυνήθιστο βαθμό, ψυχικά χαρίσματα με ένα σπουδαίο μυαλό και ένα φλογερό κοινωνικό αίσθημα. Η ζωή του εντυπωσίασε βαθύτατα ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών στρωμάτων –ολόκληρο τον επιστημονικό κόσμο, το ρωσικό επαναστατικό κίνημα, τα ριζοσπαστικά κινήματα όλων των σχολών, ακόμη και τους διανοούμενους που ενδιαφέρονταν ελάχιστα –ή και καθόλου– για την επιστήμη ή την επανάσταση.

¹⁰ Σ.τ.μ. Ελληνική μετάφραση, εκδόσεις Ελευθέρος Τύπος (υπό έκδοση).

¹¹ Σ.τ.μ. Ελληνική μετάφραση, εκδόσεις Νησιδείς (υπό έκδοση).

¹² Σ.τ.μ. Ο πόλεμος αυτός (1904-1905) οδήγησε στο ξέσπασμα της πρώτης Ρωσικής Επανάστασης τον 1905, στην παραχώρηση *Δούμας* από τον Τσάρο, στην απώλεια ρωσικών εδαφών (Κουρίλες Νήσοι, Σαχαλίνη), και στην αναγνώριση για πρώτη φορά της Ιαπωνίας ως μεγάλης δύναμης.

Η σημασία της επαναστατικής του θεωρίας στην πρακτική της σχέση με τον σημερινό κόσμο, δεν έχει ακόμη δεόντως αξιολογηθεί.

Η περίοδος κατά την οποία ο Κροπότκιν δημιούργησε το σημαντικότερο μέρος του έργου του, σηματοδεύτηκε από τα κολοσσιαία γεγονότα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου [1914-1918] και της Ρωσικής Επανάστασης [1917], με την συνακόλουθη ένταση της πάλης ανάμεσα στον καπιταλισμό και την εργατική τάξη, και από τις βαθιές αλλαγές στο επαναστατικό κίνημα που είχαν ως βάση την ρωσική εμπειρία.

Η παγκόσμια επανάσταση -η οποία κατά την γνώμη του θα γινόταν σύντομα- ξέσπασε μόνο στην Ρωσία, με την πλήρη απαλλοτρίωση της τάξης των πλουσίων από τους εργάτες και τους αγρότες, την οποία διαδέχτηκε μια δικτατορία αφοσιωμένη στην οικοδόμηση του κομμουνισμού. Η Επανάσταση αυτή απετέλεσε την καλύτερη διαθέσιμη δοκιμασία της σημασίας των αναρχικών αρχών στην πράξη. Αυτό αποδεικνύεται σαφώς, τόσο από την στάση του Κροπότκιν απέναντί της, όσο και από τις ενέργειες των άλλων αναρχικών. Αλλά ας εξετάσουμε κατ' αρχάς την κατάσταση στην Ρωσία.

Τα τεράστια εμπόδια τα οποία είχε να αντιμετωπίσει η Σοβιετική Ρωσία, τα προερχόμενα από τον καπιταλιστικό κόσμο, την εσωτερική αντιπολίτευση και την αδιαφορία των αγροτών, ανέκοψαν, σε συνδυασμό με άλλους λιγότερο σημαντικούς παράγοντες, κάθε συνεπή πρόοδο προς τον κομμουνισμό, καθιστώντας επιπλέον αναγκαία μια παλινοδρόμηση προς τον καπιταλισμό.

Η οικονομική τάξη πραγμάτων είναι ένας κρατικός σοσιαλισμός, με έναν σημαντικό τομέα ιδιωτικού καπιταλισμού που έχει την μορφή μικρών παραχωρήσεων, και μια μεγάλη, εύπορη, αγροτική τάξη, αδιάφορη ως επί το πλείστον για την «πρόοδο».

Η πολιτική τάξη πραγμάτων είναι μια δικτατορία η οποία ασκείται από το Κομμουνιστικό Κόμμα -το μόνο νόμιμο κόμμα- που χρησιμοποιεί την Κρατική εξουσία για να φιμώνει κάθε αντίθετη φωνή και να διασφαλίζει, στο μέτρο του δυνατού, την απρόσκοπτη εφαρμογή του προγράμματός του. Αποτελεί θεωρητικά και πρακτικά την υλοποίηση εκείνων ακριβώς των ιδεών του μαρξιστικού σοσιαλισμού τις οποίες τόσο σθεναρά πολέμησε ο Κροπότκιν.

Το κομμουνιστικό κίνημα που προήλθε από τα παλιά σοσιαλιστικά κόμματα μετά την Ρωσική Επανάσταση, διεξάγει, σε ολόκληρο τον κόσμο, έναν μαχητικό αγώνα για να καθοδηγήσει τις εργατικές και ριζοσπαστικές δυνάμεις προκειμένου να πραγματοποιήσουν παντού παρόμοιες επαναστάσεις. Παντού, οι κομμουνιστές αντιμάχονται τόσο τις κοινοβουλευτικές ιδέες και τακτικές των σοσιαλιστών, όσο και τις αντιπολιτικές και αντικρατικές τακτικές των αναρχικών και των συνδικαλιστών, τους οποίους συλλήβδην θεωρούν ανίκανους από επαναστατική άποψη.

Οι σοσιαλιστές και οι αναρχικοί -οι οποίοι ήταν από παλιά σκληροί αντίπαλοι μέσα στο ριζοσπαστικό στρατόπεδο- μοιράζονται τώρα την κοινή εχθρότητα απέναντι στην σοβιετική κυβέρνηση για την βίαιη καταστολή της δράσης τους στην Ρωσία και την φυλάκιση και εξορία των συντρόφων τους εκεί. Οι σοσιαλιστές ελπίζουν ότι η δικτατορία μπορεί να μετατραπεί σε ένα δημοκρατικό, κοινοβουλευτικό καθεστώς, ενώ οι αναρχικοί ότι μπορεί να παραχωρήσει την θέση της στις ελεύθερες ομοσπονδίες των αποκεντρωμένων εργατικών και αγροτικών οργανώσεων ως οικονομικό σύστημα. Πάντως, εξ αιτίας της κοινής εχθρότητάς τους απέναντι στον καπιταλισμό, σοσιαλιστές και αναρχικοί αρνούνται να γίνουν όργανα των καπιταλιστών εχθρών της Σοβιετικής Ρωσίας. Και οι δύο υπερασπίζονται την Σοβιετική Ρωσία ενάντια στις καπιταλιστικές επιθέσεις (με κάποιες

συγκεκριμένες εξαιρέσεις), ενώ καταδικάζουν την ίδια με σφοδρότητα επειδή καταπνίγει βίαια κάθε αντίθετη φωνή.

Οι κομμουνιστές από την μεριά τους, ενώ καταστέλλουν την δράση των αναρχικών και των σοσιαλιστών στην Ρωσία, τούς υπερασπίζον στις καπιταλιστικές χώρες, όταν υφίστανται επίθεση λόγω της επαναστατικής ή της συνδικαλιστικής τους δράσης.

Η διαφορετική στάση των κομμουνιστών εντός κι εκτός Ρωσίας, υπαγορεύεται από τις πρακτικές ανάγκες της τακτικής που προετοιμάζει την επανάσταση και τις ευθύνες μιάς κυβέρνησης που θα βασίζεται σε μια τέτοια επανάσταση. Η σοβιετική κυβέρνηση προβαίνει στους απαραίτητους συμβιβασμούς με τον καπιταλισμό για να εξασφαλίσει την αύξηση της παραγωγής των αγαθών και την ανάπτυξη του εμπορίου, ενώ αρνείται να ανεχθεί την ριζοσπαστική αντίθεση απέναντι στους συμβιβασμούς αυτούς. Η όποια αντιπολιτευτική φωνή καταπνίγεται, ακόμη και μέσα στο ίδιο το Κομμουνιστικό Κόμμα. Αλλά εκτός Ρωσίας θα πρέπει να ενθαρρύνονται όλες οι δυνάμεις που αποβλέπουν στην ανάπτυξη της δύναμης της εργατικής τάξης.

Μέσα σε αυτήν την παράδοξη κατάσταση, οι αναρχοκομμουνιστές στην Ρωσία παίζουν διάφορους ρόλους. Μερικοί συνεργάζονται με την σοβιετική κυβέρνηση στο οικονομικό της έργο, αποδεχόμενοι την αναγκαιότητα της δικτατορίας, παραμένοντας ωστόσο πιστοί στις αναρχικές τους πεποιθήσεις και υποστηρίζοντας ότι ακόμη και ο Λένιν πίστευε τελικώς στην αξία του αναρχοκομμουνισμού, παρ' ό,τι τώρα τον γελοιοποιούσε και τον αντιμαχόταν επειδή [όπως έλεγε] η τακτική του ήταν ατελέσφορη για την επίτευξη των σκοπών του. Άλλοι δέχτηκαν την αναγκαιότητα φήμωσης κάθε αντίθετης φωνής στην Ρωσία, προτιμώντας μια τέτοια δικτατορία από το να ζουν οπουδήποτε αλλού υπό μια καπιταλιστική δικτατορία. Άλλοι συνεχίζουν να εκφρά-

ζουν τις αναρχικές τους πεποιθήσεις και να ασκούν κριτική στην ρωσική πολιτική –πολλοί από αυτούς βρίσκονται στην φυλακή ή την εξορία. Κάποιοι άλλοι ακόμη έχουν φύγει από την Ρωσία –ως εξόριστοι ή αυτοεξόριστοι– και ζουν ήσυχα σε άλλες χώρες. Μερικοί συνεχίζουν να ασκούν ενεργό αντιμπολσεβίκικη προπαγάνδα στο εξωτερικό. Μια παρόμοια διαφοροποίηση της στάσης απέναντι στην σοβιετική κυβέρνηση και τον κομμουνισμό, υπαγορεύει την δράση και άλλων πλην των Ρώσων αναρχικών –αν και όλοι ουσιαστικά αντιτίθενται στην βίαιη καταστολή της επαναστατικής αντιπολίτευσης στην Ρωσία.

Το τι θα είχε κάνει ο ίδιος ο Κροπότκιν αν ήταν νεώτερος, ή αν είχε ζήσει περισσότερο, συνάγεται από τα σχόλια που διατυπώνει στο κείμενό του *Η Ρωσική Επανάσταση και η Σοβιετική Κυβέρνηση – Επιστολή προς τους Εργάτες της Δυτικής Ευρώπης*.¹³ Οραματιζόταν την λειτουργία των αναρχικών μόνον ως συμμετοχή στις εθελοντικές οργανώσεις αγροτών και εργατών. Η συμβουλή του προς τους αναρχικούς, τόσο εντός όσο και εκτός Ρωσίας, ήταν να εργαστούν δημιουργικά για την οικοδόμηση μιάς νέας οικονομίας, επιδιώκοντας αυτόν τον δημιουργικό σκοπό μέσω των συνδικαλιστικών ενώσεων.

Είναι δύσκολο να περιγράψει κανείς τις πρακτικές συνέπειες που είχαν στην εξέλιξη της Ρωσικής Επανάστασης η αναρχική αντιπολίτευση και η συνεργασία. Το κίνημα στην Ρωσία ήταν αδύναμο –πολύ πίο αδύναμο από το σοσιαλιστικό– αλλά η πολιτική του είχε άμεσο αντίκτυπο στα μείζονα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι μπολσεβίκοι. Η θεμελιώδης πολιτική γραμμή –δηλαδή ελευθερία για τα συνδικάτα, τους συνεταιρισμούς και τις αγροτικές ενώσεις– αποδείχθηκε ένα πρακτικό, εφικτό μέτρο μπροστά

¹³ Σ.τ.μ. Το εν λόγω κείμενο εμπεριέχεται στο βιβλίο του Κροπότκιν *Προς τους Νέους*, εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος.

στην αποτυχία του άτεγκτου συγκεντρωτικού ελέγχου από την κυβερνητική γραφειοκρατία.

Εκτός Ρωσίας, στην σφαίρα των αγώνων της εργατικής τάξης, το κίνημα που είχε ως βάση τις θεωρίες του Κροπότκιν ήταν ευρέως διαδεδομένο, αλλά συγκριτικά μικρό. Στην πραγματικότητα, το αναρχοκομμουνιστικό κίνημα, ποτέ δεν ήταν άρτια οργανωμένο, ούτε ποτέ διέθετε μια αποτελεσματική πρακτική μέθοδο. Άνθισε κυρίως εκεί όπου υπήρχε ασυμβίβαστη διαμαρτυρία και οράματα ενός επαναστατικού σκοπού που θα πραγματοποιόνταν με την κατάργηση του κράτους. Ήταν απλό και τολμηρό. Από ένα ισχυρότατο κίνημα διαμαρτυρίας, από το 1870 έως το 1900, έχει τώρα περιοριστεί σε μέγεθος και επιρροή. Σήμερα, έχει εκπροσώπους κυρίως στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα των λατινικών χωρών –ιδίως της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, του Μεξικού και της Νότιας Αμερικής, αλλά και σε άλλα ισχυρά μεν αλλά μικρότερα κινήματα στην Γερμανία, την Γαλλία και την Σουηδία. Διάσπαρτα αναρχικά περιοδικά αποτελούν την φωνή μικρών ομάδων σε ολόκληρο τον κόσμο, ενώ στο Μπουένος Άιρες κυκλοφορεί μια ημερήσια αναρχική εφημερίδα. Μια συνδικαλιστική Διεθνής που οργανώθηκε το 1922, φέροντας το όνομα της παλαιάς Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων στην οποία ανήκε ο Κροπότκιν, εκπροσωπεί τον εργατικό συνδικαλισμό, με έδρα το Βερολίνο.

Πάντως, εντελώς ανεξάρτητα από το όποιο οργανωμένο κίνημα, οι αναρχικές ιδέες υιοθετούνται από πολλούς ανθρώπους όλων των κοινωνικών τάξεων και εκφράζονται με μια μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων, επηρεάζοντας και κατευθύνοντας άλλα κινήματα. Λέγεται ότι εκ φύσεως όλοι μας είμαστε αναρχικοί κατά βάθος –πράγμα που απλώς σημαίνει ότι όλοι επιθυμούμε την μεγαλύτερη δυνατή προσωπική ελευθερία και τον μικρότερο δυνατό εξωτερικό καταναγκασμό. Η έμφυτη αυτή τάση αποτελεί την αιτία της

απήχησης των αναρχικών ιδεών σε εντελώς διαφορετικές ομάδες, ιδίως σ' εκείνες που δεν υιοθετούν αυτή την ετικέτα επειδή φοβούνται τον παλιό συσχετισμό [τού όρου *αναρχία*] με την βία και την λαϊκή διακομώδηση.

Ο αναρχισμός, όπως τόσο συχνά είχε επισημάνει ο Κροπότκιν, δεν αποτελεί παρά την έκφραση μιάς παγκόσμιας και πανάρχαιας επιθυμίας της Ανθρωπότητας. Πάνω σε αυτήν την βάση, οι αντιλήψεις πολλών διακεκριμένων φιλοσόφων, συγγραφέων και θρησκευτικών ηγετών μπορούν να χαρακτηρισθούν αναρχικές. Επίσης, ορισμένοι αναρχικοί συγγραφείς έχουν υποστηρίξει ότι από αυτήν την φιλοσοφία διαπνέονταν τόσο διαφορετικές προσωπικότητες όπως ο Έμερσον, ο Θωρά, ο Ουίτμαν, ο Ιησούς Χριστός, ο Λάο Τσε, ο Ίψεν, ο Νίτσε και ο Ανατόλ Φρανς.

Συχνά λέγεται ότι ο αναρχισμός είναι ένα ωραίο όνειρο για ένα πολύ μακρινό μέλλον, όταν όλοι θα έχουμε γίνει τόσο πολιτισμένοι ώστε να μην χρειαζόμαστε κυβερνήσεις και αστυνομίες, ή όταν, σύμφωνα με τους μαρξιστές, θα έχει τερματισθεί η ταξική πάλη. Αλλά αυτή η αντίληψη αδυνατεί να συλλάβει το ουσιώδες: ότι ο αναρχισμός αποτελεί μια πανταχού παρούσα πρακτική αρχή εξέλιξης προς την κατεύθυνση όλο και μεγαλύτερων ελευθεριών σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας.

Αν τα μέσα αγιάζουν τους σκοπούς, καμία πραγματικά ελεύθερη κοινωνία δεν είναι δυνατή χωρίς την εμπέδωση στην πράξη πύο ελευθέρων σχέσεων, διευρυμένης ατομικής ελευθερίας και μεγαλύτερης ανεξαρτησίας για όλες τις κοινωνικές ομάδες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Ρωσία, υπό την δικτατορία των μπολσεβίκων, αυτή ακριβώς η αρχή, η οποία τόσο πολύ χλευάζεται και γελοιοποιείται στην πολιτική ζωή, είναι εκείνη που έχει τα καλύτερα αποτελέσματα, όσον αφορά την παιδεία, τους συνεταιρισμούς, τα συνδικάτα και το μεγάλο δίκτυο των οικονομικών και κοινωνικών

οργανώσεων. Είναι επίσης ενδεικτικό ότι, σε ολόκληρο τον κόσμο, οι κοινωνικές εξελίξεις σε οποιονδήποτε τομέα, επιτελούνται μόνο πάνω στην σταθερή βάση της αυξημένης ατομικής ευθύνης, της εθελοντικής συνένωσης και της ελεύθερης ομοσπονδίας. Η λεωφόρος της προόδου περνά μόνο μέσα από τις διευρυνόμενες ελευθερίες των ατόμων και των ομάδων, είτε στην εκπαίδευση, με τα νέου τύπου σχολεία στα οποία περιορίζεται στο ελάχιστο η εξουσία των ενηλίκων, είτε στην αντιμετώπιση του εγκλήματος, με την αυξανόμενη τάση να αντικατασταθεί η κτηνωδία του καθεστώτος των φυλακών με μια ανθρώπινη μεταχείριση, είτε στην οικογενειακή ζωή, είτε στα συνδικάτα και στους συνεταιρισμούς παραγωγών και καταναλωτών.

Οι θεωρίες του Κροπότκιν, στις οποίες ενσωματώνονται οι αρχές αυτές, θα εμπνέουν πάντα την πίστη στην ελευθερία και θα φωτίζουν την σκέψη αναφορικά με τον τρόπο επίτευξής της. Θα συμβάλλουν στην διαμόρφωση πολιτικών και στην ανάπτυξη κινημάτων, σ' έναν κόσμο που έχει μπροστά του ακόμη πολλά χρόνια πάλης μεταξύ των δυνάμεων της εξουσίας και εκείνων της ελευθερίας.

Ρότζερ Ν. Μπόλντον
(1927)

Η ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΒΙΑ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΕΤΑΙ «ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ»

Το 1837, ο Αδόλφος Μπλανκί (αδελφός του επαναστάτη ηγέτη¹ από τον οποίο πήραν το όνομά τους οι μπλανκιστές) έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο: *Η Ιστορία της Πολιτικής Οικονομίας*. Σε αυτό κατεδείκνυε την σπουδαιότητα την οποία είχε η οικονομική επιστήμη στην Ιστορία της Ανθρωπότητας, τόσο όσον αφορά τον καθορισμό των πολιτικών μορφών, όσο και την διαμόρφωση των ιδεών περί Δικαίου, Ηθικής και Φιλοσοφίας της εποχής εκείνης. Εξήντα χρόνια ωρίτερα, φιλελεύθεροι και ριζοσπάστες επικέντρωναν την σκέψη τους στην πολιτική, έχοντας πλήρη άγνοια για τις νέες βιομηχανικές συνθήκες που είχαν αρχίσει να διαμορφώνονται ανάμεσα στα ερείπια του παλαιού καθεστώτος. Ο Μπλανκί πίστευε ότι ήταν απολύτως ορθό –προκειμένου να τραβήξει την προσοχή στην οικονομική επιστήμη και στο σοσιαλιστικό κίνημα που τότε βρισκόταν στα σπάργανα– να προχωρήσει τόσο πολύ ώστε να θεμελιώσει ολόκληρη την Ιστορία πάνω στην οικονομική επιστήμη. Κάποια μονομέρεια ήταν μάλλον αδύνατον να αποφευχθεί –ίσως μάλιστα και να την επεδίωκε– αν και αναφέρθηκε και σε άλλους, ήδη λίγο-πολύ γνωστούς παράγοντες, δεν επεκτάθηκε ιδιαίτερα σε αυτούς, στρέφοντας όλη την δύναμη της επιχειρηματολογίας του στον έως εκείνη την εποχή άγνωστο παράγοντα.

¹ Σ.τ.μ. Louis Auguste Blanqui (1805-1881). Γάλλος επαναστάτης, θιασώτης του «μη μαρξιστικού σοσιαλισμού», ιδεολογικός επίγονος του Μπαμπέφ. Διαδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στις κοινωνικοπολιτικές ανατατώσεις της εποχής του, συμβάλλοντας στην συγκρότηση ενός ριζοσπαστικού επαναστατικού ρεύματος, το οποίο πήρε το όνομά του (μπλανκισμός).

Οι υπερβολές του υιοθετήθηκαν από την σχολή των Γερμανών σοσιαλδημοκρατών, η οποία λησμόνησε όλες τις άλλες πλευρές της ανάπτυξης της κοινωνίας. Εμείς οι αναρχικοί, με την σειρά μας, έχουμε καταδείξει την μεγάλη σπουδαιότητα εκείνου του άλλου παράγοντα, του κράτους, δικό μας δε χρέος είναι να αποδείξουμε με σαφήνεια τις επιπτώσεις του στην κοινωνία.

Ωστόσο, παρ' ότι υπογραμμίζουμε τις ιεραρχικές, ιακωβίνικες, συγκεντρωτικές, αντιελευθεριακές αρχές του κράτους, μάλλον έχουμε την τάση να παραλείπουμε να θέτουμε υπό τα βέλη της κριτικής μας αυτό που ονομάζεται «Δικαιοσύνη». Το κείμενο δε αυτό γράφτηκε με την ιδιαίτερη επιθυμία να ελκώσει την προσοχή στην καταγωγή αυτού του θεσμού και να δώσει το έναυσμα για έναν διάλογο που θα ρίξει φως σε αυτό το ζήτημα.

Μια προσεκτική μελέτη της εξέλιξης της κοινωνίας, μάς οδηγεί στην πεποίθηση ότι το «Κράτος» και η «Δικαιοσύνη» είναι δύο θεσμοί οι οποίοι όχι μόνον συνυπάρχουν στην κοινωνία σε όλη την πορεία της Ιστορίας, αλλά και συνδέονται με τον δεσμό αιτίου και αποτελέσματος. Όποιος πιστεύει στην αναγκαιότητα κάποιων ξεχωριστών, εκλεκτών μελών της κοινωνίας για την ειδική λειτουργία του επιμερισμού των ποινών σε εκείνους που έχουν παραβιάσει τον νόμο, χρειάζεται ένα σώμα το οποίο να εφαρμόζει αυτούς τους νόμους, να τους κωδικοποιεί, να καθιερώνει κριτήρια για την επιβαλλόμενη τιμωρία· χρειάζεται ειδικές σχολές οι οποίες να διδάσκουν την εκπόνηση και την ερμηνεία των νόμων· χρειάζεται φυλακές, δεσμοφύλακες, αστυνομικούς, δημίους και στρατό· χρειάζεται το κράτος.

Η πρωτόγονη φυλή, η οποία πάντοτε υπήρξε κομμουνιστική, δεν γνώριζε δικαστές: μέσα στους κόλπους της

φυλής, η κλοπή, η ανθρωποκτονία και το έγκλημα δεν υπήρχαν. Τα έθιμα αρκούσαν για να τα αποτρέψουν. Ωστόσο, στην πολύ σπάνια περίπτωση που ένα μέλος αγνοούσε τους αυστηρότατους κανόνες της φυλής, τότε όλοι μαζί το λιθοβολούσαν ή το έκαigan ζωντανό. Κάθε μέλος της φυλής έριχνε πέτρες ή έφερνε το δικό του δεμάτι ξύλα, προκειμένου να μην είναι ένας συγκεκριμένος άνθρωπος που σκότωσε τον ένοχο, αλλά ολόκληρη η φυλή στο σύνολό της.

Όταν ένα μέλος μιάς άλλης φυλής τραυμάτιζε κάποιον, τότε ολόκληρη η φυλή του παθόντος ήταν υποχρεωμένη να επιφέρει στην άλλη φυλή ένα ανάλογο πλήγμα, ενώ ολόκληρη η φυλή του επιτιθέμενου ήταν υποχρεωμένη, δοθείσης της ευκαιρίας, να επιτρέψει σε οποιοδήποτε μέλος της φυλής του παθόντος να επιλέξει οποιοδήποτε μέλος της για να υποστεί τα αντίποινα – σύμφωνα με την αρχή «οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος» κ.λπ. – μάχαιραν έδιναν, μάχαιρα λάμβαναν, το δε μέγεθος του τραύματος το μετρούσαν με έναν κόκκο καλαμποκιού. Αυτή ήταν η πρωτόγονη αντίληψη περί δικαιοσύνης.

Αργότερα, στην ζωή του χωριού των πρώτων αιώνων της εποχής μας, αυτή η αντίληψη άλλαξε. Η ιδέα της εκδίκησης άρχισε να φθίνει – με πολύ αργό ρυθμό βεβαίως, και κυρίως στους αγροτικούς πληθυσμούς, ενώ εξακολούθησε να επιβιώνει ανάμεσα στους πολεμιστές – και στην θέση της άρχισε να αναπτύσσεται η ιδέα της αποζημίωσης: αποζημίωση είτε προς τον ίδιο τον παθόντα, είτε προς την οικογένεια ή την φυλή του. Με την εμφάνιση της πατριαρχικής οικογένειας, η οποία κατέχει ζώα και δούλους που έχουν κλαπεί από άλλες φυλές, η αποζημίωση λαμβάνει ολόένα και περισσότερο τον χαρακτήρα αποτίμησης της ζημίας που έχει προκληθεί – η αξία διαφέρει ανάλογα με

την θέση του παθόντος: τόσα για έναν σκοτωμένο δούλο, τόσα για έναν σκοτωμένο αγρότη, τόσα για έναν κακοποιημένο αρχηγό. Η κλίμακα αποτίμησης απετέλεσε τον πρώτο βαρβαρικό κώδικα. Η κοινότητα του χωριού συνδριάζει για να κανονίσει το ποσόν. Οι λεπτομέρειες της υπόθεσης εξακριβώνονταν από την έρευνα των δικαστών οι οποίοι επιλέγονταν σε ίση αναλογία (6 ή 12) από τα δύο μέρη ή τις οικογένειές τους. Τα γηραιότερα μέλη του χωριού ή, ακόμη ακριβέστερα, οι *βάρδοι*, στων οποίων την μνήμη εμπιστευόνταν την παράδοσή τους, ή ίσως κάποιοι ξένοι δικαστές τούς οποίους είχε καλέσει η κοινότητα, καθόριζαν την αποζημίωση (απλή αποκατάσταση της κλοπής) και το πρόστιμο που έπρεπε να καταβάλουν [οι ένοχοι] υπέρ της κοινότητας ή των θεών.

Βαθμιαίως όμως, κατά την διάρκεια της μετανάστευσης των διαφόρων φυλών, πολλές ελεύθερες κοινότητες υποδουλώθηκαν. Στην ίδια περιοχή συμβίωναν κατακτητές και κατακτημένοι. Ύστερα ήρθε ο ιερέας και ο επίσκοπος, μάγοι που προκαλούσαν τρόμο, και έτσι εκτοπίστηκαν σταδιακά οι δικαστές, οι βάρδοι, οι γηραιότεροι της φυλής—όσον αφορά το θέμα του υπολογισμού της αποζημίωσης— από τους εκπροσώπους του επισκόπου ή του τοπικού άρχοντα. Το πρόστιμο απέκτησε μια αυξανόμενη σπουδαιότητα, ενώ η σημασία της αποζημίωσης προς τους παθόντες έφθινε ολοένα και περισσότερο: ο αρχηγός ενθυλάκωνε το σύνολο του προστίμου, ενώ η κοινότητα δεν έπαιρνε τίποτα. Η *Παλαιά Διαθήκη* πρόσφερε σ' αυτούς τους εκπροσώπους το απαραίτητο παραδοσιακό παράδειγμα δικαστικών αποφάσεων. Έτσι, βλέπουμε τον εκλεγμένο δικαστή να εξελίσσεται βαθμιαίως σε σύγχρονο δικαστή με την ίδια ταχύτητα που η κοινότητα του χωριού εξελίσσεται σε φεουδαρχικό

σύστημα. Η ιδέα της *Τιμωρίας* έχει γεννηθεί και σύντομα εκτοπίζει κάθε άλλη αντίληψη, ειδικότερα δε, υπό την επίδραση της Εκκλησίας, η οποία, παραδειγματιζόμενη από τους Εβραίους προδρόμους της, θέλει να βασιλεύσει μέσω της τρομοκρατίας. Η προσβολή εναντίον ενός ιερέα δεν είναι πλέον προσβολή εναντίον ενός ανθρώπου, αλλά προσβολή εναντίον της ίδιας της θεότητας, ενώ καμία ποινή δεν είναι αρκετά αυστηρή για να τιμωρηθεί ένα τέτοιο έγκλημα. Η σκληρότητα των δικαστικών αποφάσεων αυξάνεται με το πέρασμα του χρόνου, και η κοσμική εξουσία αρχίζει να μιμείται την εκκλησιαστική. Τον 10ο και 11ο αιώνα, εμφανίζεται η μεσαιωνική πόλη. Η μία επανάσταση μετά την άλλη, η μία πόλη μετά την άλλη, εκδιώκουν τον δικαστή του επισκόπου, του άρχοντα και του δούκα. Οι πόλεις εξυφαίνουν την δική τους *Συναμοσία* [*Conjuratio*]. Αρχικώς οι πολίτες ορκίζονται να εγκαταλείψουν τις έριδες που προκύπτουν από τον *Νόμο της Αντεκδίκησης* [*lex talionis*], ενώ, στην περίπτωση που ανακύψουν νέες έριδες, να μην προσφεύγουν σε εξωτερικές δυνάμεις, αλλά να επιλύουν μόνοι τους τις διαφορές τους. Η Συντεχνία, η Ενορία, το Δημοτικό Συμβούλιο αποτελούν τους διαφορετικούς βαθμούς δικαιοδοσίας. Οι βάρδοι,² εκλεγμένοι από τα μέλη της Συντεχνίας, τον απλό λαό, την Ενορία ή τον Δήμο, αποφασίζουν για την αποζημίωση που πρέπει να δοθεί στον παθόντα. Σε ιδιαίτερα σημαντικές περιπτώσεις, η Συντεχνία, ο απλός λαός, η Ενορία ή ο Δήμος, συγκαλώντας γενική συνέλευση, απαγγέλλουν την ποινή. Επιπλέον, η διαιτησία κερδίζει έδαφος σε όλες τις βαθμίδες των Συντεχνιών, των Ενοριών και των Δήμων.

² Σ. τ. μ. Δημοτικοί Σύμβουλοι.

Ωστόσο, αυτή η οργάνωση δεν διήρκεσε παρά λίγους μόνο αιώνες. Ο Χριστιανισμός και η αναβίωση της μελέτης του Ρωμαϊκού Δικαίου, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τις ιδέες των ανθρώπων. Ο ιερέας επικαλείται αδιάκοπα την «μηνιν του Θεού». Το προσφιλές του επιχείρημα – που παραμένει ίδιο ακόμη και σήμερα – είναι ότι η εξωτερική τιμωρία θα πλήξει όποιον καταπατά τον νόμο της Εκκλησίας³ εφαρμόζοντας τα λόγια των Γραφών, αναφορικά με εκείνους που κατέχονται από κακά πνεύματα, η Εκκλησία βλέπει έναν δαίμονα σε όποιον κάνει κακές πράξεις: εφευρίσκει μια τεράστια ποικιλία βασανιστηρίων για να εκδιώξει τον δαίμονα από το σώμα του και ύστερα τον καίει, προκειμένου να μην υποτροπιάσει. Ευθύς εξ αρχής, ιερέας και άρχοντας συνεργάζονται. Ο ιερέας είναι συχνά και ο ίδιος άρχοντας: ο Πάπας είναι και βασιλιάς: επομένως, όποιος παραβιάσει τον νόμο της κοινωνίας των πολιτών, σύντομα θα πάθει ό,τι παθαίνει εκείνος που παραβιάζει τον νόμο της Εκκλησίας. Η εκκλησιαστική και η πολιτική εξουσία συμβαδίζουν – με την εκκλησιαστική να προηγείται ελαφρώς – με την θηριωδία των νόμων και των εξευγενισμένων βασανιστηρίων τους να αυξάνεται σταθερά. Ο ίδιος ο Πάπας, όντας ανώτατος δικαστής, συγκεντρώνει γύρω του δικηγόρους, ειδικούς στο Ρωμαϊκό και το Φεουδαρχικό Δίκαιο. Η κοινή λογική, η γνώση των ηθών κι εθίμων και η μελέτη της ανθρώπινης φύσης, παραγκωνίζονται ολοένα και περισσότερο: λένε ότι εξάπτουν τα πάθη, ότι είναι κατασκευάσματα του ίδιου του διαβόλου. Το «προηγούμενο» θεωρείται νόμος, ενώ όσο παλαιότερη είναι μια δικαστική απόφαση, τόσο πιο σημαντική, τόσο πιο σεβαστή είναι. Έτσι, τα «προηγούμενα» αναζητούνται στην αυτοκρατορική Ρώμη και στους Εβραίους δικαστές.

Η διαιτησία εξαφανίζεται σιγά-σιγά μπροστά στην ανερχόμενη εξουσία του επισκόπου, του άρχοντα, του βασιλιά και του Πάπα. Ενώ η συμμαχία πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας συσφίγγεται, απαγορεύεται η φιλική διευθέτηση των διαφορών⁴ η αποζημίωση προς τους παθόντες γίνεται παρελθόν – η εκδίκηση εν ονόματι του χριστιανικού Θεού ή του Ρωμαϊκού Κράτους, αποκτά κεντρική σημασία. Την ίδια περίοδο, ο χαρακτήρας των επιβαλλομένων ποινών είναι τόσο θηριώδης, ώστε είναι σχεδόν αδύνατον να διαβάσει κανείς τις περιγραφές των δικαστικών χρονικών εκείνης της εποχής.

Οι θεμελιώδεις ιδέες περί Δικαιοσύνης, αποφασιστικής σημασίας για κάθε κοινωνία, άλλαξαν έτσι εντελώς μεταξύ 11ου και 16ου αιώνα. Στο δοκίμιό μας με τίτλο *Το Κράτος και ο Ιστορικός του Ρόλος*,⁵ προσπαθήσαμε να εξηγήσουμε τον λόγο για τον οποίο το κράτος έθεσε υπό τον έλεγχό του τις ελεύθερες πόλεις, ενώ εδώ δεν χρειάζεται παρά να σχολιάσουμε πως όταν συντελέστηκε η εξέλιξη που οδήγησε τις πόλεις υπό την εξουσία του κράτους, οι κοινότητες είχαν ήδη εγκαταλείψει *ακόμη και ως ιδέα*, τις αρχές της διαιτησίας και της αποζημίωσης, οι οποίες αποτελούσαν την πεμπτουσία της λαϊκής δικαιοσύνης τον 11ο αιώνα. Όταν το κράτος έθεσε υπό τον έλεγχό του τις πόλεις, η παλιά αντίληψη έπαψε να υπάρχει. Ο Χριστιανισμός και το Ρωμαϊκό Δίκαιο είχαν ήδη μετατρέψει σε κράτη τις ελεύθερες πόλεις. Το επόμενο βήμα ήταν απλό: η εδραίωση της απόλυτης εξουσίας του κράτους στις υπόδουλες πλέον πόλεις.

Αναμφίβολα θα είχε ενδιαφέρον να μελετήσουμε πώς οι οικονομικές αλλαγές οι οποίες συνέβησαν κατά την

³ Σ.τ.μ. Ελληνική μετάφραση, εκδόσεις Ελευθέρος Τύπος.

διάρκεια αυτής της περιόδου (5 αιώνες), πώς το εμπόριο με μακρινές χώρες, οι εξαγωγές, η δημιουργία τραπεζών και εμπορικών δανείων, πώς οι πόλεμοι, ο αποικισμός και η καπιταλιστική παραγωγή που αντικατέστησαν την κοινοτική παραγωγή, την κατανάλωση και το εμπόριο – πώς όλοι αυτοί οι παράγοντες επηρέασαν τις κυρίαρχες ιδέες το ίδιο χρονικό διάστημα, συμβάλλοντας στην αλλαγή της αντίληψης περί δικαιοσύνης. Αν κανείς ξεφυλλίσει τα έργα των ιστορικών των ελεύθερων πόλεων, μπορεί να βρει μερικές εξαιρετες έρευνες. Υπάρχουν επίσης κάποιες πρωτότυπες έρευνες, όσον αφορά την επίδραση των χριστιανικών και ρωμαϊκών ιδεών (αν και το είδος αυτών των ερευνών είναι πολύ πιο δύσκολο και πάντοτε ανορθόδοξο). Θα ήταν πάντως λάθος να αναγάγουμε τα πάντα στην οικονομία: θα ήταν ακριβώς το ίδιο είδος σφάλματος σαν να λέγαμε μελετώντας την Βοτανολογία ότι η ποσότητα της θερμότητας που δέχεται ένα φυτό καθορίζει την ζωή και την ανάπτυξή του, λησμονώντας όμως την υγρασία, το φως και τους άλλους σημαντικούς παράγοντες.

Αυτή η ιστορική αναδρομή, αν και σύντομη, δείχνει μολοντούτο πως το κράτος και η εξέλιξη της εκδίκησης που ονομάζουμε «Δικαιοσύνη», είναι συγγενείς θεσμοί – θεσμοί που πηγάζουν ο ένας από τον άλλον, υποστηρίζουν ο ένας τον άλλον, όντας ιστορικά ένα και το αυτό.

Ωστόσο, αρκεί να σκεφτούμε για λίγο νηφάλια για να αντιληφθούμε ότι οι δύο αυτοί θεσμοί συνδέονται λογικά, καθώς αντλούν την καταγωγή τους από την ίδια ιδέα: την *Εξουσία* που φροντίζει για την ασφάλεια της κοινωνίας και παίρνει εκδίκηση εναντίον εκείνων οι οποίοι παραβιάζουν τους καθιερωμένους κανόνες ή νόμους. Αν αποδεχθούμε την ύπαρξη των δικαστών ως ειδικά επιλεγμένων μελών της κοινωνίας, εξουσιοδοτημένων με την φροντίδα

της εφαρμογής κωδικοποιημένων παραδόσεων, ανεξαρτήτως ποιός τούς έχει επιλέξει ή εκλέξει, οδηγούμεθα σ' ένα κράτος σε εμβρυακή μορφή, γύρω από το οποίο πιθανόν θα συσπειρωθούν και άλλες δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά, εάν δεχθούμε την συγκεντρωτική δομή που ονομάζουμε κράτος, τότε μία από τις λειτουργίες του θα είναι η απονομή της δικαιοσύνης – εξ ου και οι δικαστές.

Δεν μπορούμε λοιπόν να έχουμε δικαστές εκλεγμένους από τον λαό; Ας δούμε πού μας οδηγεί αυτό.

Πρώτον, θα πρέπει να πούμε ότι η ιδέα *νόμων* που θεσπίζονται άμεσα από τον λαό, δεν ελήφθη ποτέ σοβαρά υπ' όψιν: τον σχεδιασμό τους πρέπει να τον αναλαμβάνει πάντοτε ο πλέον φωτισμένος άνθρωπος (ο ήρωας, ο *Υπεράνθρωπος*⁴). Ύστερα, πέρα από τον δικαστή και εκείνον που συντάσσει τους νόμους, δηλαδή τον νομοθέτη, θα χρειασθούν και άλλοι άνθρωποι για να εξηγήσουν αυτούς τους νόμους, να ερμηνεύσουν τους παλαιότερους, να μελετήσουν τις σχέσεις και τις κύριες ιδέες τους: οι νομικές σχολές με τους καθηγητές και τους φοιτητές τους, θρουν σαν τροχοπέδη στην κοινωνία με όλο το βάρος των κληροδοτημένων παραδόσεών τους και την προσκόλλησή τους στο γράμμα του νόμου. Αλλά αυτό δεν είναι τίποτα σε σύγκριση με τους βοηθούς που χρειάζεται ο δικαστής: αφ' ενός τον χωροφύλακα, τον αστυνομικό, την πόρνη, τον σπιούννο, τον *προβοκάτορα*,⁵ και αφ' ετέρου τον δεσμοφύλακα, τον δήμιο και όλη την άθλια κουστωδία που αναγκαστικά τους συνοδεύει.

Τέλος, χρειάζεται ένα εποπτικό σώμα για να ελέγχει το έργο όλης αυτής της στρατιάς των δημοσίων υπαλλήλων. Επίσης, δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι χρειάζονται

⁴ Ε.μ. Γερμανικά στο κείμενο: *der Übermensch*.

⁵ Ε.μ. Γαλλικά στο κείμενο: *agent provocateur*.

χρήματα για την συντήρηση όλων αυτών. Κοντολογίς, δεν υπάρχει ούτε μία λειτουργία του κράτους σήμερα, της οποίας οι υπηρεσίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν περιττές, αν θέλουμε να διατηρήσουμε τον δικαστή – είτε έχει εκλεγεί από τον λαό, είτε όχι.

Τι γίνεται όμως με τον Κώδικα; Ο Κώδικας, κάθε Κώδικας, αντιπροσωπεύει μια συλλογή παραδόσεων, συνταγών δανεισμένων από παλαιές αντιλήψεις εντελώς απαράδεκτες για τις σημερινές σοσιαλιστικές ιδέες, κατάλοιπα του δουλικού παρελθόντος μας, δουλικές στην πράξη, δουλικές στον λόγο, δουλικές στην σκέψη. Δεν έχει σημασία αν κάποιος από τις κυρίαρχες ηθικές ιδέες συμφωνούν ενδεχομένως με τις δικές μας από την στιγμή που θεσπίζεται μια τιμωρία για την μη εκπλήρωση μιάς καλής πράξης, εμείς δεν έχουμε καμία σχέση με αυτήν. Ένας Κώδικας είναι το παρελθόν που έχει παγιωθεί και στέκεται εμπόδιο στον δρόμο της ανθρώπινης προόδου.

Κάθε νόμιμη τιμωρία είναι νομιμοποιημένη εκδίκηση – εκδίκηση που έχει γίνει υποχρεωτική. Κι εδώ ας αναρωτηθούμε: τι νόημα έχει η εκδίκηση; Βοηθά στην διατήρηση των κοινωνικών εθίμων; Εμπόδιζε ποτέ τις μικρές μειοψηφίες εκείνων που καταπατούν τα καλά έθιμα από το να τσ' πράξουν; Ποτέ! Αντιθέτως, το να διακηρύσσεις το καθήκον της εκδίκησης, είναι σαν να συμβάλεις στην ύπαρξη αντικοινωνικών εθίμων. Σκεφτείτε το μέγεθος της φρικτής εξαχρείωσης με την οποία ρυπαίνουν την κοινωνία οι αστυνομικοί θεσμοί – εξαχρείωση πολύ πιο επικίνδυνη γι' αυτήν από εκείνη που δημιουργεί οποιαδήποτε πράξη διαπράττεται από εγκληματίες. Σκεφτείτε τα «καλοπροαίρετα ψεύδη» των δικαστών που θέλουν να αποσπάσουν την αλήθεια από τους εγκληματίες. Σκεφτείτε όλα αυτά που συμβαίνουν γύρω μας και θα κατα-

λάβετε γιατί οι αναρχικοί δεν διστάζουν να διακηρύξουν ότι η Τιμωρία είναι χειρότερη από το Έγκλημα. Οποσδήποτε, όποιος μελετά αυτά τα θέματα, ιδίως δε αν τα διερευνήσει σε βάθος, θα καταλήξει στο ίδιο συμπέρασμα και θα προσπαθήσει να βρει κάποια άλλα μέσα για να προστατεύσει την κοινωνία από αυτούς που πράττουν το κακό.

Ο καθένας θα διαπιστώσει ότι η διαιτησία – των διαιτητών επιλεγόμενων από τα αντίπαλα μέρη – αρκεί για να κατευνάσει τις αναφυόμενες διενέξεις στην μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων. Ο καθένας θα παραδεχτεί ότι η πολιτική τής μη παρέμβασης, τόσο προσφιλής σήμερα, είναι μια κακή συνήθεια από τότε που το κράτος θεώρησε βολικό να αναλάβει το καθήκον της διατήρησης της τάξης. Η ενεργός παρέμβαση φίλων, γειτόνων και περαστικών θα απέτρεπε μεγάλο αριθμό διενέξεων. Αν γίνει καθήκον του καθενός να βοηθά τους αδύναμους και να παρεμβαίνει όταν δύο άνθρωποι μαλώνουν, τότε η αστυνομία δεν θα έχει λόγο ύπαρξης.

Ο φοιτητής δεν μπορεί παρά να νιώσει έκπληξη για το γεγονός ότι επί δύο αιώνες λάμβανε χώρα μία παράλληλη εξέλιξη: αφ' ενός, η νόμιμη τιμωρία και η εκδίκηση έγιναν λιγότερο αιματηρές – θα λέγαμε πολύ ηπιότερες – τα βασανιστήρια καταργήθηκαν, η ποινή του θανάτου περιορίστηκε σε λιγότερες περιπτώσεις, ενώ σε κάποιες χώρες καταργήθηκε, και αφ' ετέρου, οι αντικοινωνικές πράξεις μειώθηκαν.

Σήμερα ζούμε με πολύ μεγαλύτερη ασφάλεια από ό,τι ζούσαν οι παππούδες μας. Πολλοί παράγοντες συνέβαλαν στο ότι έχουν «μαλακώσει» οι συμπεριφορές, ασφαλώς δε, ένας από αυτούς είναι ότι οι ποινές είναι λιγότερο σκληρές. Θα πρέπει να συνεχίσουμε ακριβώς προς αυτήν

την κατεύθυνση· σε διαφορετική περίπτωση, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι μια σοσιαλιστική ή κομμουνιστική κοινωνία θα αποδειχθεί, όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα, κατώτερη μιάς καπιταλιστικής κυβέρνησης.

Μπορούμε να κάνουμε χωρίς δικαστές στην κοινωνία, όπως ακριβώς μπορούμε να κάνουμε χωρίς αφεντικά στην παραγωγή.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η λεγόμενη Δικαιοσύνη είναι κατάλοιπο ενός παρελθόντος που βασιζόταν στην δουλοπαροικία και εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των προνομιάτων τάξεων, βάσει του Ρωμαϊκού Δικαίου και των ιδεών της θείκης εκδίκησης.

Στην Ιστορία της κοινωνίας, η οργάνωση της Εκδίκησης με το όνομα «Δικαιοσύνη» είναι συνώνυμο του κράτους· το ένα είναι προϋπόθεση του άλλου, γεννήθηκαν μαζί, άνθισαν μαζί και είναι καταδικασμένα να εξαφανισθούν μαζί.

Πρόερχόμενη [η Δικαιοσύνη] από την εποχή της δουλοπαροικίας, συμβάλλει στην διατήρησή της στην σύγχρονη κοινωνία· μέσω της αστυνομίας της, των φυλακών της κ.λπ., είναι μια ανοιχτή πληγή που μολύνει αδιάκοπα με πόνον την κοινωνία –είναι ένα πολύ μεγαλύτερο κακό από εκείνο το οποίο υποτίθεται ότι καταπολεμά.

Οπωσδήποτε κάθε κοινωνία που θα βασιζόταν σε μια καλύτερη οικονομία από την δική μας, θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι είναι ανόητο να διατηρούμε οποιονδήποτε σφωφρονιστικό θεσμό.

Το πώς θα μπορέσουμε να κάνουμε χωρίς αυτήν, θα το ανακαλύψουμε στην εθελούσια διαιτησία, στην μεγαλύτερη δυνατή και αποτελεσματική αλληλεγγύη, στα πανίσχυρα εκπαιδευτικά μέσα τα οποία διαθέτει η κοινωνία και τα οποία μπορούν να αφαιρέσουν από τον αστυνομικό την φροντίδα των δημοσίων ηθών της.

ΟΙ ΦΥΛΑΚΕΣ ΚΑΙ Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥΣ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟΥΣ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥΣ

Εισαγωγή

Το κείμενο που ακολουθεί είναι μία ομιλία που δόθηκε στο Παρίσι ενώπιον ενός πολυπληθούς εργατικού ακροατηρίου, στις 20 Δεκεμβρίου 1887. Κατόπιν εκδόθηκε υπό μορφήν μπροσούρας και κυκλοφόρησε ευρύτατα στην Γαλλία.

Ο Κροπότκιν συχνά διατύπωνε τις απόψεις του για την αδικία των φυλακών και την ανάγκη ενός διαφορετικού τρόπου αντιμετώπισης των εγκληματιών, πουθενά αλλού όμως δεν περιέγραψε τόσο ξεκάθαρα τα κακά του σωφρονιστικού συστήματος – κάτι που δεν έχει γίνει καλύτερα, με τόσο λίγα λόγια, από κανέναν άλλον συγγραφέα. Τα κακά αυτά ήρθε να τα επισημάνει ένας αναρχικός φιλόσοφος ο οποίος, με την τόσο περιεκτική αναφορά του στην θεραπεία, δεν προσέφερε μόνο στην αναρχική σκέψη, αλλά και γενικότερα.

Η θεραπεία που προτείνει είναι επαναστατική, ενώ με το κατηγορητήριο του την τεκμηριώνει: κατάργηση των φυλακών, αδελφική μεταχείριση όλων των εγκληματιών και εφαρμογή, σε όποιες περιπτώσεις κρίνεται απαραίτητο, όλων εκείνων των μέσων τα οποία μας προσφέρει η σύγχρονη ιατρική και ψυχολογία για την θεραπεία της αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ο ίδιος, πιστεύοντας αφελώς σε μια επικείμενη παγκόσμια επανάσταση, είχε προβλέψει ότι η κατάργηση όλων των φυλακών θα ήταν ένα από τα πρώτιστα καθήκοντά της – κατάργηση που θα συνοδευόταν από ένα τέτοιο καθεστώς αλληλοβοήθειας και ευκαιριών μέσω της συνεργασίας, ώστε η αντικοινωνική συμπεριφορά θα εξαφανιζόταν πλήρως. Μέχρι όμως την στιγμή που θα συνέβαινε αυτό, θεωρούσε ότι η κοινότητα θα έπρεπε αυθόρμητα να αυτοπροστατεύεται από τους "εγκληματίες" – μάλιστα, προσπερνούσε αβασάνιστα αυτό το πρόβλημα.

Η πραγμάτευση του θέματος είναι εξαιρετική –εντελώς σύγχρονη, όταν αφορά την ανάλυση του εγκλήματος, και δηλωτική της μόνης κενόδοξης προς την οποία μπορεί να επιτευχθεί πρόοδος.

Το σημαντικότερο ίσως όλων των προβλημάτων, μετά το οικονομικό πρόβλημα και εκείνο του κράτους, είναι αυτό που αφορά τον έλεγχο των αντικοινωνικών πράξεων. Η απονομή της δικαιοσύνης ήταν ανέκαθεν το κύριο όργανο δημιουργίας δικαιωμάτων και προνομίων, εφ' όσον βασιζόταν ακλόνητα σε κάποιες καθορισμένες αλήθειες· επομένως, το πρόβλημα τού τι πρέπει να γίνει με εκείνους που διαπράττουν αντικοινωνικές πράξεις, εμπειριέχει το μείζον πρόβλημα της κυβέρνησης και του κράτους.

Πρώτα απ' όλα, θα πρέπει να αναρωτηθούμε αν είναι δίκαιη μια καταδίκη σε θάνατο ή σε φυλάκιση: επιτυγχάνει άραγε τον διπλό σκοπό που είχε ως στόχο της, δηλαδή εκείνον της αποτροπής της επανάληψης της αντικοινωνικής πράξης και, όσον αφορά τις φυλακές, εκείνον της αναμόρφωσης του εγκληματία;

Πρόκειται για βασικότερα ερωτήματα. Από την απάντησή τους εξαρτάται όχι μόνον η ευτυχία χιλιάδων φυλακισμένων και η μοίρα εξαθλιωμένων γυναικόπαιδων, τα οποία δεν μπορούν να βοηθήσουν οι άντρες και οι πατέρες που βρίσκονται πίσω από τα κάγκελα, αλλά και η ευτυχία ολόκληρης της ανθρωπότητας. Κάθε αδικία η οποία διαπράττεται εναντίον ενός ατόμου, βιώνεται, τελικώς, από ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Επειδή στο παρελθόν είχα την ευκαιρία να γνωρίσω δύο φυλακές στην Γαλλία και κάμποσες στην Ρωσία, και επειδή διάφορα γεγονότα της ζωής μου με υποχρέωσαν να καταπιαστώ με την μελέτη των ποινικών προβλημάτων, θεωρώ καθήκον μου να μιλήσω ανοιχτά για το τι είναι φυλακή –να συνδέσω τις παρατηρήσεις μου με τις πεποιθήσεις μου οι οποίες, παρεμπιπτόντως, έχουν προκύψει ακριβώς από αυτές τις παρατηρήσεις.

Η φυλακή ως σχολή του εγκλήματος

Άπαξ ένας άνθρωπος έχει μπει μια φορά στην φυλακή, είναι σίγουρο ότι θα ξαναμπει. Αυτό είναι κάτι αναπόφευκτο και οι στατιστικές το επιβεβαιώνουν.

Οι ετήσιες εκθέσεις των υπευθύνων τής ποινικής δικαιοσύνης στην Γαλλία δείχνουν ότι το 1/2 εκείνων που έχουν δικαστεί από ενόρκους και τα 2/3 εκείνων που προσάγονται κάθε χρόνο στα πταισματοδικεία για μικροπαρανομίες, έχουν «μορφωθεί» στις φυλακές. Σχεδόν το 1/2 εκείνων που δικάστηκαν για φόνο και τα 3/4 εκείνων που δικάστηκαν για διαρρήξεις, είναι υπότροποι. Όσο για τις κεντρικές φυλακές, άνω του 1/3 των κρατούμενων που αποφυλακίστηκαν από αυτά τα δήθεν αναμορφωτικά ιδρύματα, ξαναγύρισαν εκεί, μέσα σε διάστημα 12 μηνών από την αποφυλάκισή τους.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι το αδίκημα που ξαναφέρνει έναν άνθρωπο στην φυλακή, είναι πάντοτε σοβαρότερο από το πρώτο. Εάν, πριν, επρόκειτο για μια μικροκλοπή, τώρα ξαναγυρίζει για μια παράτολμη διάρρηξη, εάν την πρώτη φορά είχε φυλακισθεί για κάποια πράξη βίας, συχνά ξαναγυρίζει ως δολοφόνος. Όλοι οι συγγραφείς που ασχολούνται με την εγκληματολογία, συμφωνούν με αυτήν την παρατήρηση. Οι πρώην εγκληματίες [λόγω συχνής υποτροπής] αποτελούν μέγα πρόβλημα για την Ευρώπη –και γνωρίζετε με ποιόν τρόπο το έλυσε η Γαλλία: διέταξε την πλήρη εξόντωσή τους από τον πυρετό της Καγιέν,¹ μια εξόντωση η οποία ξεκινούσε ήδη από το ταξίδι μεταφοράς τους εκεί.

¹ Σ.τ.μ. Πρωτεύουσα του ομώνυμου νησιού της Γαλλικής Γουιάνας. Σ' αυτήν την αποικία, έστελναν οι Γάλλοι τους ποινικούς αλλά και τους πολιτικούς κρατούμενους για να εξοντωθούν από τις διάφορες ασθένειες και

Το μάταιο της ύπαρξης των φυλακών

Παρ' όλες τις έως τώρα μεταρρυθμίσεις, παρ' όλα τα πειράματα των διαφόρων σωφρονιστικών συστημάτων, τα αποτελέσματα είναι πάντοτε τα ίδια. Αφ' ενός, ο αριθμός των αδικημάτων κατά των υφιστάμενων νόμων ούτε αυξάνεται ούτε μειώνεται, *ανεξαρτήτως του συστήματος κολασμού* –το κνούτο καταργήθηκε στην Ρωσία και η θανατική ποινή στην Ιταλία, αλλά ο αριθμός των ανθρωποκτονιών παρέμεινε σταθερός. Η σκληρότητα των δικαστών τότε αυξάνεται τότε μειώνεται, η σκληρότητα του ιησουϊτικού ποινικού συστήματος μεταβάλλεται, αλλά ο αριθμός των πράξεων που ορίζονται ως εγκλήματα παραμένει σταθερός. Επηρεάζεται μόνον από κάποιες άλλες αιτίες τις οποίες θα αναφέρω σε λίγο. Αφ' ετέρου, ανεξαρτήτως των αλλαγών που γίνονται στο καθεστώς των φυλακών, το πρόβλημα των υπότροπων είναι δυσεπίλυτο.

Είναι αναπόφευκτο –και δεν μπορεί παρά να είναι έτσι: η φυλακή σκοτώνει σε έναν άνθρωπο κάθε ιδιότητα που τον βοηθά να προσαρμόζεται όσο το δυνατόν καλύτερα στην ζωή της κοινότητας. Τον καθιστά το είδος του ανθρώπου που θα ξαναγυρίσει αναπόφευκτα εκεί μέσα για να περάσει όλη την υπόλοιπη ζωή του σε έναν από εκείνους τους πέτρινους τάφους πάνω στους οποίους είναι χαραγμένα τα εξής: «Σωφρονιστικό και Αναμορφωτικό Ίδρυμα». Μόνο μία απάντηση υπάρχει στο ερώτημα τι μπορεί να γίνει για να βελτιωθεί αυτό το ποινικό σύστημα: Τίποτα! Η φυλακή δεν μπορεί να βελτιωθεί. Με εξαίρεση κάποιες ασήμαντες μικροβελτιώσεις, δεν μπορεί να γίνει απολύτως τίποτε άλλο εκτός από το να κατεδαφισθεί.

κυρίως από τον «πυρετό», δηλ. την ελονοσία –αν δεν τους είχε ήδη εξοντώσει η καταναγκαστική εργασία.

Θα πρότεινα την τοποθέτηση ενός Πεσταλότσι [1746-1827] στην θέση του διευθυντού κάθε φυλακής. Αναφέρω στον μεγάλο Ελβετό παιδαγωγό ο οποίος έπαιρνε εγκαταλελειμμένα παιδιά και τα έκανε σωστούς πολίτες. Θα πρότεινα, επίσης, στην θέση των σημερινών δεσμοφυλάκων αντί πρώην στρατιωτικούς και αστυνομικούς να τοποθετούσαμε 60 Πεσταλότσι. Αλλά θα με ρωτήσετε: «Πού θα τους βρούμε;» –εύλογο το ερώτημα. Ο μεγάλος Ελβετός δάσκαλος σίγουρα θ' αρνιόταν να γίνει δεσμοφυλάκας, κυρίως επειδή η αρχή κάθε φυλακής είναι λανθασμένη, αφού στερεί στον άνθρωπο την ελευθερία του. Όταν στερείς σ' έναν άνθρωπο την ελευθερία του, δεν τον κάνεις καλύτερο· καλλιεργείς καθ' εξιν εγκληματίες. Αυτό ακριβώς πρόκειται να αποδείξω τώρα.

Οι εγκληματίες εντός και εκτός φυλακής

Κατ' αρχάς, είναι αλήθεια ότι κανένας φυλακισμένος δεν αναγνωρίζει ως δίκαιη την ποινή που του επέβαλαν. Αυτό ουσιαστικά αποτελεί την καταδίκη ολόκληρου του νομικού μας συστήματος. Μιλήστε με έναν φυλακισμένο ή με όποιον μεγαλοπατεώνα θέλετε. Και οι δύο θα σας πουν: «Μόνο οι μικροπατεώνες είναι μέσα, οι μεγαλοπατεώνες είναι ελεύθεροι και τους σέβονται όλοι». Τι θα μπορούσατε να απαντήσετε, γνωρίζοντας την ύπαρξη μεγάλων χρηματιστικών εταιρειών, προορισμένων καθαρά στο να αποσπούν και τις τελευταίες πεντάρες των οικονομικών των φτωχών, με τους ιδρυτές τους να αποσύρονται την κατάλληλη στιγμή, αποκομίζοντας καλά, νόμιμα κέρδη από αυτές τις μικρές περιουσίες; Όλοι γνωρίζουμε αυτές τις μεγάλες μετοχικές εταιρείες με τις παραπλανητικές διαφημίσεις και τις τεράστιες απάτες τους. Τι άλλο

μπορούμε ν' απαντήσουμε στον φυλακισμένο εκτός από το ότι έχει δίκιο;

Η μιλήστε μ' εκείνον τον άνδρα που είναι στην φυλακή επειδή άρπαξε τις εισπράξεις από το ταμείο ενός καταστήματος. Θα σας πει: «Απλώς δεν φέρθηκα αρκετά έξυπνα. Αυτό είναι όλο». Και τι μπορείτε να απαντήσετε, γνωρίζοντας τα όσα συμβαίνουν στα ανώτερα κλιμάκια και τον τρόπο με τον οποίο βγαίνει η ετμηγορία «αθώος», μετά από φοβερά σκάνδαλα, γι' αυτούς τους μεγαλοληστές; Πόσες φορές δεν έχετε ακούσει φυλακισμένους να λένε «οι μεγάλοι ληστές μάς κρατάνε εδώ, εμείς είμαστε οι μικροί»; Ποιός μπορεί να το αμφισβητήσει, όταν γνωρίζει τις απίστευτες απάτες που διαπράττονται στην σφαίρα των υψηλών κλιμακίων της οικονομίας και του εμπορίου, όταν γνωρίζει ότι η δίψα για πλούτη που για να αποκτηθούν χρησιμοποιούνται όλα τα δυνατά μέσα, είναι η ίδια ακριβώς η ουσία της αστικής κοινωνίας; Όταν διαπιστώνει τον τεράστιο αριθμό ύποπτων συναλλαγών που γίνονται ανάμεσα σε έντιμους, σύμφωνα με τα αστικά κριτήρια, ανθρώπους και σε εγκληματίες; Όταν τα έχει δει όλα αυτά, δεν του μένει παρά να πεισθεί ότι οι φυλακές έχουν κατασκευασθεί για «ερασιτέχνες» και όχι για εγκληματίες. Αυτό είναι το κριτήριο τού έξω κόσμου. Όσον αφορά το κριτήριο της ίδιας της φυλακής, δεν χρειάζεται να πούμε τίποτε. Το γνωρίζουμε αρκετά καλά. Είτε μιλάμε για το φαγητό, είτε για το μοίρασμα προνομίων, όπως λένε οι ίδιοι οι φυλακισμένοι από το Σαν Φρανσίσκο έως την Καμτσάτκα²: «Οι μεγαλύτεροι κλέφτες δεν είμαστε εμείς, αλλά αυτοί που μάς κρατούν εδώ».

² Σ.τ.μ. Ασιατική χερσόνησος της Ανατολικής Σιβηρίας.

Η εργασία στις φυλακές

Τα ολέθρια αποτελέσματα της σκηνικής είναι γνωστά τοις πάσι. Η εργασία βοηθά τον άνθρωπο. Όμως υπάρχει εργασία και εργασία. Υπάρχει η εργασία του ελεύθερου ατόμου, η οποία το κάνει να αισθάνεται μέρος του τεράστιου συνόλου, και υπάρχει κι εκείνη του δούλου η οποία εξουτελίζει το άτομο. Η εργασία που εκτελούν οι κατάδικοι γίνεται παρά την θέλησή τους και μόνο λόγω του φόβου μιάς χειρότερης τιμωρίας. Η εργασία που δεν είναι ελκυστική καθ' εαυτή επειδή δεν απαιτεί απ' τον εργάτη να χρησιμοποιήσει το μυαλό του, είναι τόσο κακοπληρωμένη ώστε θεωρείται τιμωρία.

Όταν οι αναρχικοί φίλοι μου στο Κλερβώ έφτιαχναν κορσέδες ή μαργαριταρένια κουμπιά κι έπαιρναν 12 δεκάρες, από τις οποίες τις 4 παρακρατούσε το κράτος, για 10 ώρες εργασίας, άριστα μπορούμε να φαντασθούμε την απέχθεια που προκαλούσε η εργασία αυτή στους ανθρώπους που ήταν καταδικασμένοι να την κάνουν. Όταν παίρνουν 56 δεκάρες στο τέλος της εβδομάδας, έχουν δίκιο να λένε: «Δεν είμαστε εμείς οι κλέφτες, αλλά αυτοί που μας κρατούν εδώ».

Οι συνέπειες της απομόνωσης από τον έξω κόσμο

Άραγε τι απομένει σ' έναν φυλακισμένο που θα μπορούσε να τον παρακινήσει να εργασθεί για το κοινό καλό, καθώς στερείται κάθε επαφής με τον έξω κόσμο; Εξευγενίζοντας την σκληρότητα, εκείνοι οι οποίοι σχεδίασαν τις φυλακές μας, έκαναν ό,τι μπορούσαν για να κόψουν κάθε σχέση του φυλακισμένου με την κοινωνία. Στην Αγγλία, η γυναίκα και τα παιδιά ενός φυλακισμένου μπορούν να τον δουν μόνο μια φορά το τρίμηνο, ενώ οι επιστολές που του

επιτρέπουν να γράφει είναι πραγματικά εξωφρενικές. Οι φυλάθρωποι, αρκετά συχνά, επιδεικνύοντας όλη την περιφρόνησή τους προς την ανθρώπινη φύση, φθάνουν στο σημείο να απαγορεύουν στον φυλακισμένο να γράψει κάτι άλλο πέραν της υπογραφής του στο τέλος μιάς προκατασκευασμένης επιστολής. Αυτό λοιπόν που θα επηρέαζε ευνοϊκά έναν φυλακισμένο, το μόνο που θα μπορούσε ν' αποτελέσει γι' αυτόν μια ακτίνα φωτός, μια παρηγοριά στα βάσανά του — η επικοινωνία με τους συγγενείς του — παρεμποδίζεται συστηματικά.

Στην καταθλιπτική ζωή του φυλακισμένου, που κυλά χωρίς πάθος και συγκινήσεις, κάθε λεπτό αίσθημα σβήνει γρήγορα. Ειδικευμένοι εργάτες που αγαπούσαν την δουλειά τους, χάνουν την διάθεση για εργασία. Η ζωτικότητα τους σιγά-σιγά εξαφανίζεται. Το μυαλό δεν διαθέτει πιά την απαραίτητη ενέργεια για να μπορεί να συγκεντρωθεί: η σκέψη χάνει σε ευστροφία και το πνεύμα φθίνει — χάνει σε βάθος. Μον φαίνεται ότι η μείωση της νευρικής ενέργειας στις φυλακές οφείλεται, προ πάντων, στην έλλειψη ποικιλίας εντυπώσεων. Στην κανονική ζωή, χίλιοι-δύο ήχοι και χρώματα διεγείρουν τις αισθήσεις μας καθημερινά, χίλια-δύο γεγονότα εισβάλλουν στην συνειδησή μας κι ενεργοποιούν τον εγκέφαλό μας. Τίποτα από όλα αυτά δεν διεγείρει τις αισθήσεις των φυλακισμένων. Οι, ούτως ή άλλως, ελάχιστες εντυπώσεις τους είναι πάντα οι ίδιες.

Η θεωρία της δύναμης της θέλησως

Υπάρχει ένα ακόμη σημαντικό αίτιο για την εξαχρείωση στις φυλακές. Κάθε υπέρβαση των αποδεκτών ηθικών κριτηρίων μπορεί να αποδοθεί στην απουσία μιάς ισχυρής θέλησως. Οι κρατούμενοι στις φυλακές είναι στην πλειο-

ψηφία τους άνθρωποι οι οποίοι δεν ήταν αρκετά δυνατοί για ν' αντισταθούν στους πειρασμούς που τους περιέβαλαν, ή να ελέγξουν ένα πάθος το οποίο προς στιγμήν τους παρέσυρε. Στις φυλακές, όπως και στα μοναστήρια, οτιδήποτε γίνεται, είναι για να απονεκρωθεί η θέληση του ανθρώπου. Γενικώς δεν του αφήνεται καμία απολύτως επιλογή. Οι σπάνιες περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να ασκήσει την θέλησή του είναι πολύ βραχύβιες. Ολόκληρη η ζωή του ρυθμίζεται και κατευθύνεται εκ των προτέρων. Δεν του μένει παρά ν' ακολουθεί υποτασσίμως το ρεύμα, υπό την απειλή μιάς σκληρής τιμωρίας.

Υπό αυτές τις συνθήκες, εξαφανίζεται όλη η δύναμη της θέλησως την οποία μπορεί να διέθετε προτού φυλακισθεί. Και πού άραγε θα βρει την δύναμη ν' αντισταθεί στους πειρασμούς που θα εμφανισθούν ως διά μαγείας μπροστά του, όταν θα βρεθεί έξω από τους τοίχους της φυλακής; Πού θα βρει την δύναμη ν' αντισταθεί στην πρώτη παρόρμηση για ένα παθιασμένο ξέσπασμα, όταν κατά την διάρκεια κάποιων χρόνων έγιναν τα πάντα για να νεκρωθεί αυτή η εσωτερική δύναμη και να καταστεί πειθήνιο όργανο στα χέρια εκείνων που τον ελέγχουν; Αυτό το γεγονός αποτελεί, κατά την γνώμη μου, την τρομερότερη καταδίκη ολόκληρου του ποινικού συστήματος, το οποίο βασίζεται στην στέρηση της ατομικής ελευθερίας.

Εύκολα μπορεί να ανιχνεύσει κανείς τις ρίζες αυτής της κατάλυσης της ατομικής θέλησως που αποτελεί την πεμπτουσία όλων των φυλακών και πηγάζει από την επίδωξη επιτήρησης τού μέγιστου δυνατού αριθμού φυλακισμένων από τον μικρότερο δυνατό αριθμό δεσμοφυλάκων.³ Ιδανικά για τους υπεύθυνους των φυλακών θα ήταν

³ Σ.τ.μ. Βλ. Βίνφριντ Ρέμπερς: *Φυλακές και Αρχιτεκτονική*, εκδόσεις Ελεύτερος Τύπος (υπό έκδοση).

χιλιάδες αυτόματα που ξυπνούν, δουλεύουν, τρώνε και πηγαίνουν για ύπνο, μέσω ηλεκτρικού ρεύματος το οποίο θα διοχέτευε ένας δεσμοφύλακας· έτσι θα γινόταν οικονομία στον προϋπολογισμό —φυσικά, δεν θα πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι οι άνθρωποι, οι οποίοι θα έχουν υποβιβασθεί σε μηχανές, μόλις αποφυλακισθούν, δεν θα είναι όπως τους θέλει η κοινωνία.

Μόλις αποφυλακίζεται ένας κρατούμενος, οι παλιοί του φίλοι είναι εκεί. Τον σφίγγουν στην αγκαλιά τους σαν αδελφό, και αυτός, για μια ακόμη φορά, αφήνεται να παρασυρθεί από το ρεύμα που στο παρελθόν τον έριξε στην φυλακή.

Οι οργανώσεις κοινωνικής πρόνοιας είναι εντελώς ανίσχυρες. Το μόνο που μπορούν να κάνουν για να καταπολεμήσουν την ολέθρια επίδραση της φυλακής, είναι να εξουδετερώσουν κάποια από τα αποτελέσματά της στους αποφυλακισμένους.

Και οποία κραυγαλέα διαφορά ανάμεσα στην υποδοχή που του επιφυλάσσουν οι παλιοί του φίλοι και σε εκείνη των ανθρώπων που ασχολούνται με έργα φιλανθρωπίας υπέρ των αποφυλακισμένων! Ποιός απ' αυτούς θα τον προσκαλέσει σπίτι του και απλά θα του πει «να δωμάτιο, να κι εργασία —κάτσε μαζί μας στο τραπέζι, είσαι μέλος της οικογένειας»;

Ο αποφυλακισμένος δεν αποζητά τίποτε άλλο πέρα από ένα τεταμένο χέρι θερμής φιλίας. Όμως η κοινωνία, αφού έκανε ό,τι μπορούσε για να τον κάνει εχθρό, αφού τον μπόλιασε με τα ελαττώματα της φυλακής, τον απορρίπτει. Είναι καταδικασμένος να «υποτροπιάσει».

Η σημασία της ενδυμασίας των κρατουμένων και της πειθαρχίας στις φυλακές

Όλοι καταλαβαίνουμε τι σημαίνει να είναι κανείς αξιοπρεπώς ντυμένος. Ακόμη κι ένα ζώο ντρέπεται να εμφανισθεί μπροστά στα όμοιά του, αν κάτι το κάνει να φαίνεται γελοίο. Η γάτα, την οποία κάποιος έχει βάψει μαυροκίτρινη, δεν τολμά να πλησιάσει τις άλλες γάτες. Το πρώτο λοιπόν που κάνουν οι άνθρωποι, είναι να φορέσουν ρούχα όμοια μ' εκείνα που ντύνουν τους τρελούς, σε αυτούς που —όπως οι ίδιοι ισχυρίζονται— θέλουν να αναμορφώσουν.

Καθ' όλη την διάρκεια της ζωής του στην φυλακή, ο κρατούμενος υπόκειται σε μια μεταχείριση η οποία επιδεικνύει την μέγιστη περιφρόνηση απέναντι στα αισθήματά του. Στον κρατούμενο δεν αποδίδεται ούτε καν ο απλός σεβασμός που δικαιούται ο κάθε άνθρωπος. Είναι ένα πράγμα, ένας αριθμός, με συνέπεια ν' αντιμετωπίζεται σαν ένα αριθμημένο πράγμα. Εάν ενδώσει στην πλέον ανθρώπινη όλων των επιθυμιών, την επιθυμία να επικοινωνήσει με έναν σύντροφο, είναι ένοχος παραβίασης της πειθαρχίας. Πριν μπει στην φυλακή, ενδεχομένως να μην είχε πει ποτέ ψέματα, ή να μην είχε ποτέ εξαπατήσει κανέναν, αλλά εκεί μέσα θα μάθει και να ψεύδεται και να εξαπατά —το ψεύδος και η απάτη θα του γίνουν δεύτερη φύση.

Επιπλέον, τα πράγματα είναι πολύ δύσκολα για τους ανυπότακτους. Εάν ένας άνθρωπος θεωρεί ταπεινωτική την σωματική έρευνα, εάν βρίσκει το φαγητό άνοστο, εάν δείχνει την απέχθειά του απέναντι στην διακίνηση του καπνού από τους δεσμοφύλακες, εάν μοιράζεται το ψωμί του με τον συγκρατούμενό του, εάν εξακολουθεί να διαθέτει αρκετή αξιοπρέπεια ώστε να εξοργίζεται όταν τον

προσβάλλουν, εάν είναι τόσο έντιμος ώστε να απεχθάνεται τις ίντριγκες, η φυλακή θα είναι γι' αυτόν μια κόλαση. Θα τον ξεθεώσουν στην αγγαρεία, αν δεν τον στείλουν να σαπίσει στην απομόνωση. Η παραμικρή παραβίαση της πειθαρχίας θα επιφέρει την σκληρότερη τιμωρία, η μία τιμωρία δε, θα διαδέχεται την άλλη. Από την καταπίεση θα αρχίσει να τρελαίνεται, ενώ μάλλον θα πρέπει να θεωρήσει τον εαυτό του τυχερό, αν βγει από την φυλακή ζωντανός κι όχι μέσα σε φέρετρο.

Οι δεσμοφύλακες

Είναι εύκολο να γράφεις στις εφημερίδες ότι δεν πρέπει να είναι ανεξέλεγκτοι οι δεσμοφύλακες, ή ότι οι διευθυντές πρέπει να επιλέγονται ανάμεσα από καλούς ανθρώπους. Δεν υπάρχει τίποτε ευκολότερο από το να δημιουργείς ουτοπίες σχετικά με την διοίκηση. Όμως ο άνθρωπος παραμένει άνθρωπος – τόσο ο δεσμοφύλακας όσο και ο φυλακισμένος. Και αφού οι δεσμοφύλακες είναι καταδικασμένοι να περάσουν την υπόλοιπη ζωή τους σε αυτόν τον επισφαλή χώρο, υφίστανται τις συνέπειες. Γίνονται μικροπρεπείς. Πουθενά, ούτε σε ανδρικά, ούτε σε γυναικεία μοναστήρια, δεν βασιλεύει τέτοιο πνεύμα ίντριγκας, πουθενά δεν αναπτύσσονται τόσο πολύ η σκανδαλογία και η μυθομανία, όσο ανάμεσα στους δεσμοφύλακες.

Είναι αδύνατον να δώσεις σε ένα άτομο κάποια εξουσία και να μην το διαφθείρεις. Θα την καταχραστεί. Θα αποκτήσει ελαστικότερη συνείδηση, ενώ όσο πίο περιορισμένο θα είναι το πεδίο δράσης του, τόσο πίο ισχυρή θα νιώθει την εξουσία του. Αναγκασμένοι να ζουν στο στρατόπεδο τού όποιου εχθρού, οι δεσμοφύλακες δεν μπορούν

να γίνουν πρότυπα καλοσύνης. Στην ένωση των κρατούμενων αντιπαράκειται η ένωση των δεσμοφυλάκων. Ο θεσμός τούς κάνει αυτό που είναι – μικροπρεπείς, ποταποί καταπιεστές. Βάλτε έναν Πεστολάτσι στην θέση τους και σύντομα θα έχει γίνει ένας δεσμοφύλακας.

Το μίσος κατά της κοινωνίας γρήγορα πλημμυρίζει την καρδιά του φυλακισμένου. Η περιφρόνηση προς αυτούς που τον καταπιέζουν, τού γίνεται συνήθεια. Χωρίζει τον κόσμο στα δύο: έναν στον οποίο ανήκουν ο ίδιος και οι σύντροφοί του, κι έναν άλλον, τον εξωτερικό κόσμο, τον οποίο εκπροσωπούν οι δεσμοφύλακες και οι ανώτεροί τους. Μια ένωση δημιουργείται από τους φυλακισμένους εναντίον όλων όσων δεν φορούν το ένδυμα της φυλακής. Αυτοί είναι οι εχθροί τους, ενώ ο,τιδήποτε μπορούν να κάνουν για να τους εξαπατήσουν, είναι σωστό. Μόλις αποφυλακίζεται, ο κατάδικος εφαρμόζει αυτόν τον κώδικα. Πριν την φυλάκισή του, διέπρατε τα αδικήματά του δίχως να σκέπτεται. Τώρα έχει μια φιλοσοφία η οποία συνοψίζεται στα λόγια τού Ζολά: «Τι καθάρματα είναι αυτοί οι έντιμοι άνθρωποι!».

Εάν εξετάσουμε το σύνολο των ποικίλων επιδράσεων της φυλακής στον φυλακισμένο, θα πεισθούμε ότι καθιστούν έναν άνθρωπο πλέον ακατάλληλο για να ζήσει στην κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, καμία από αυτές τις επιδράσεις δεν βοηθά να αναπτυχθούν οι διανοητικές και ηθικές ιδιότητες του φυλακισμένου, ούτε τον οδηγεί σε μια ανώτερη αντίληψη της ζωής. Η φυλακή δεν βελτιώνει τον φυλακισμένο και, επιπλέον, όπως είδαμε, δεν τον αποτρέπει από την διάπραξη και άλλων εγκλημάτων. Επομένως, δεν επιτυγχάνει κανέναν από τους στόχους τούς οποίους η ίδια έχει θέσει στον εαυτό της.

Πώς πρέπει να αντιμετωπίζουμε τους εγκληματίες;

Στην πραγματικότητα, το ερώτημα που πρέπει να θέσουμε είναι το εξής: «Τί πρέπει να γίνει με εκείνους που παραβιάζουν τους νόμους;». Δεν εννοώ τους γραπτούς νόμους – αυτοί είναι η θλιβερή κληρονομιά ενός θλιβερού παρελθόντος – αλλά τις ηθικές αρχές οι οποίες είναι χαραγμένες στην καρδιά του καθενός από εμάς.

Υπήρξε μια εποχή κατά την οποία η ιατρική ήταν η τέχνη της χορήγησης κάποιων φαρμάκων, τα οποία είχαν ανακαλυφθεί σταδιακά μέσω πειραμάτων. Όμως η εποχή μας αντιμετώπισε το ιατρικό πρόβλημα από μια νέα οπτική γωνία. Αντί να θεραπεύει τις αρρώστιες, η ιατρική σήμερα επιδιώκει κυρίως να τις προλαμβάνει. Η υγιεινή είναι το καλύτερο όλων των φαρμάκων.

Μένει να κάνουμε το ίδιο για το μεγάλο κοινωνικό φαινόμενο που σήμερα ακόμη ονομάζουμε «εγκλημα», το οποίο όμως τα παιδιά μας θα ονομάσουν «κοινωνική ασθένεια». Η πρόληψη αυτής της ασθένειας θα είναι η καλύτερη θεραπεία. Αυτό το συμπέρασμα έχει ήδη γίνει το σύνθημα μιάς ολόκληρης σχολής σύγχρονων στοχαστών που ασχολούνται με το «εγκλημα». Στα έργα που έχουν δημοσιεύσει αυτοί οι νεωτεριστές, βρίσκουμε όλα τα απαραίτητα στοιχεία για να υιοθετήσουμε μια νέα στάση απέναντι σ' αυτούς που η κοινωνία έχει, έως τώρα, με δειλό τρόπο κατατομήσει, απαγχονίσει ή φυλακίσει.

Τα αίτια του εγκλήματος

Τρεις μεγάλες κατηγορίες αιτίων γεννούν τις αντικοινωνικές πράξεις που ονομάζουμε εγκλήματα: τα κοινωνικά, τα σωματικά και τα φυσικά. Θα ξεκινήσω από τα

τελευταία. Είναι τα λιγότερο γνωστά, αλλά η επίδρασή τους είναι αναμφισβήτητη.

α) Τα φυσικά αίτια

Όταν πέφτει το βλέμμα μας σ' ένα γράμμα που γράψαμε σ' έναν φίλο και ξεχάσαμε να ταχυδρομήσουμε, πιστεύουμε πως πρόκειται για κάτι τυχαίο, κάτι απρόβλεπτο. Αυτά τα τυχαία περιστατικά, αυτά τα απρόβλεπτα γεγονότα, συμβαίνουν στις ανθρώπινες κοινωνίες με την ίδια ακριβώς περιοδικότητα όπως εκείνα τα οποία μπορούν να προβλεφθούν. Οι ξεχασμένες επιστολές που πρέπει να ταχυδρομηθούν, στοιβάζονται συνεχώς κάθε χρόνο. Ο αριθμός τους μπορεί να διαφέρει ελαφρώς από χρόνο σε χρόνο, αλλά μόνο ελαφρώς. Εδώ έχουμε να κάνουμε με έναν πολύ ιδιότυπο παράγοντα: την αφηρημάδα. Ωστόσο, αυτός ο παράγοντας υπόκειται σε νόμους οι οποίοι είναι τόσο αυστηροί, όσο κι εκείνοι που διέπουν την κίνηση των πλανητών.

Το ίδιο ισχύει για τον αριθμό των φόνων που διαπράττονται ετησίως. Έχοντας στην διάθεσή του τις στατιστικές των προηγούμενων ετών, ο καθένας μπορεί να προβλέψει με εκπληκτική ακρίβεια τον κατά προσέγγιση αριθμό των φόνων που θα διαπραχθούν κατά την διάρκεια του τρέχοντος έτους σε κάθε χώρα της Ευρώπης.

Η επίδραση των φυσικών αιτίων στις πράξεις μας, απέχει ακόμη πολύ από το να έχει αναλυθεί πλήρως. Είναι ωστόσο γνωστό ότι οι πράξεις βίας είναι περισσότερες το καλοκαίρι, ενώ τον χειμώνα προηγούνται οι πράξεις κατά της ιδιοκτησίας. Αν εξετάσει κανείς τις καμπύλες που έχει σχεδιάσει ο καθηγητής Ενρικό Φέρι και αντιπαραβάλει την καμπύλη ύφεσης και έξαρσης των πράξεων βίας με

την καμπύλη της θερμοκρασίας του περιβάλλοντος, θα εντυπωσιαστεί έντονα από την ομοιότητα των δύο καμπυλών και θα συνειδητοποιήσει πόσο πολύ μοιάζει ο άνθρωπος με μηχανή. Ο άνθρωπος που κοιπάει για την ελεύθερη βούλησή του, εξαρτάται από την θερμοκρασία, τους ανέμους και την βροχή, όπως οποιοσδήποτε άλλος οργανισμός. Ποιός θα αμφισβητήσει αυτές τις επιδράσεις; Όταν ο καιρός είναι γλυκός και η σοδειά καλή, οι χωρικοί αισθάνονται ικανοποιημένοι και, οπωσδήποτε, οι πιθανότητες να καταλήξουν οι τσακωμοί τους σε μαχαιρώματα είναι πολύ λιγότερες. Όταν ο καιρός είναι κακός και η σοδειά φτωχή, τότε είναι κακόκεφοι και οι καβγάδες τους γίνονται βιαιότεροι.

β) Τα σωματικά αίτια

Τα σωματικά αίτια, εκείνα που εξαρτώνται από την δομή του εγκεφάλου, τα όργανα του πεπτικού συστήματος και το νευρικό σύστημα, είναι οπωσδήποτε σημαντικότερα από τα φυσικά αίτια. Η επίδραση των κληρονομημένων ικανοτήτων και ο ρόλος της σωματικής διάπλασης στις πράξεις μας, υπήρξε αντικείμενο μιάς τόσο ενδελεχούς έρευνας, ώστε μπορούμε να σχηματίσουμε μια αρκετά ορθή γνώμη για την σημασία της.

Όταν ο Καίσαρ Λομπρόζο υποστηρίζει ότι στην πλειοψηφία τους οι κρατούμενοι στις φυλακές έχουν κάποια βλάβη στην δομή του εγκεφάλου τους, μπορούμε να δεχθούμε αυτήν την δήλωση υπό τον όρο ότι θα συγκρίνουμε τους εγκεφάλους εκείνων που πέθαναν στην φυλακή με τους εγκεφάλους εκείνων που πέθαναν έξω από αυτήν, υπό κακές, γενικώς, συνθήκες ζωής. Όταν δείχνει ότι οι ειδικότεροι φόνοι διαπράττονται από άτομα

τα οποία έχουν κάποια σοβαρή διανοητική βλάβη, συμφωνούμε διότι αυτή η δήλωση έχει επιβεβαιωθεί από την παρατήρηση. Όταν όμως ο Λομπρόζο δηλώνει ότι η κοινωνία έχει το δικαίωμα να λάβει μέτρα εναντίον των διανοητικά καθυστερημένων, αρνούμεθα να τον ακολουθήσουμε. Η κοινωνία δεν έχει κανένα δικαίωμα να εξοντώνει τους ανθρώπους με άρρωστο εγκέφαλο. Παραδεχόμαστε ότι πολλοί από εκείνους που διαπράττουν αυτές τις φρικαλεότητες, είναι σχεδόν ηλίθιοι. Όμως κάθε ηλίθιος δεν γίνεται και φονιάς.

Σε πολλές οικογένειες, σε παλάτια αλλά και σε τρελοκομεία, συναντάμε ηλίθιους με τα ίδια συμπτώματα τα οποία, όπως πιστεύει ο Λομπρόζο, χαρακτηρίζουν την «εγκληματική παράνοια». Η μόνη διαφορά ανάμεσα σε αυτούς και στους άλλους που οδηγούνται στην αγχόνη είναι το περιβάλλον μέσα στο οποίο έζησαν. Οι εγκεφαλικά παθήσεις μπορεί βεβαίως να ευνοήσουν την ανάπτυξη μιάς ροπής προς το έγκλημα, αυτό όμως δεν είναι κάτι αναπόδραστο. Όλα εξαρτώνται από τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζει το άτομο που πάσχει από μια ψυχική ασθένεια.

Κάθε νουεχής άνθρωπος μπορεί να δει από τα συγκεκριμένα στοιχεία ότι εκείνοι που αντιμετωπίζονται σήμερα ως εγκληματίες είναι, στην πλειοψηφία τους, άνθρωποι οι οποίοι πάσχουν από κάποια ασθένεια και ότι, κατά συνέπεια, πρέπει να τους θεραπεύσουμε παρέχοντάς τους την καλύτερη φροντίδα, αντί να τους στείλουμε στην φυλακή, όπου η ασθένειά τους απλώς θα επιδεινωθεί.

Αν ο καθένας από εμάς υποβάλει τον εαυτό του σε έναν αυστηρό έλεγχο, θα διαπιστώσει ότι μερικές φορές περνούν από το μυαλό μας, γρήγορα σαν αστραπή, σπέρματα ιδεών που συνιστούν τον προάγγελο κακών πρά-

ξων. Βέβαια αποδιώχνουμε αυτές τις ιδέες. Αν όμως έβρισκαν πρόσφορο έδαφος στις συνθήκες ζωής μας, ή αν άλλα αισθήματα όπως η αγάπη, ο οίκτος ή το αίσθημα αδελφοσύνης, δεν είχαν εξουδετερώσει αυτές τις στιγμιαίες, εγωϊστικές και κτηνώδεις σκέψεις, τότε θα μας οδηγούσαν τελικώς σε μια κακή πράξη. Κοντολογίς, τα σωματικά αίτια παίζουν σημαντικό ρόλο στο να οδηγηθεί ένας άνθρωπος στην φυλακή –για να είμαστε όμως ακριβείς δεν είναι τα αίτια της «εγκληματικότητας». Αυτές οι ασθένειες του εγκεφάλου, του εγκεφαλονωτιαίου συστήματος κ.λπ., μπορούν να βρεθούν στο αρχικό τους στάδιο σε όλους μας· οι περισσότεροι άνθρωποι πάσχουν από κάποια από αυτές. Εν τούτοις, δεν οδηγούν το άτομο στο να διαπράξει μια αντικοινωνική πράξη, εκτός και αν οι εξωτερικές συνθήκες βοηθούν στην εκδήλωσή τους.

γ) Τα κοινωνικά αίτια

Αλλά αν τα φυσικά αίτια έχουν μια τόσο ισχυρή επίδραση στις πράξεις μας, αν η σωματική μας διάπλαση είναι τόσο συχνά η αιτία για τις αντικοινωνικές πράξεις που διαπράττουμε, σκεφτείτε πόσο ισχυρότερα είναι τα κοινωνικά αίτια! Τα πλέον προοδευτικά και ευφυή μυαλά του καιρού μας διακηρύσσουν ότι η κοινωνία στο σύνολό της ευθύνεται για κάθε αντικοινωνική πράξη που διαπράττεται. Όσο έχουμε μερίδιο στην δόξα των ηρώων και των ιδιοφυϊών μας, άλλο τόσο έχουμε μερίδιο στις πράξεις των δολοφόνων μας. Εμείς τούς κάναμε αυτό που είναι –τόσο τους μεν, όσο και τους δε.

Χρόνο με τον χρόνο, χιλιάδες παιδιά μεγαλώνουν εν μέσω της ηθικής και υλικής βρομιάς των μεγάλων μας πόλεων, εν μέσω ενός πληθυσμού εξαχρειωμένου από το

«μια ζωή μεροδούλι-μεροφαί». Αυτά τα παιδιά δεν γνωρίζουν τι θα πει αληθινό σπίτι. Το σπίτι τους σήμερα είναι μια άθλια τρώγλη, αύριο οι δρόμοι. Μεγαλώνουν χωρίς να μπορούν να εκτονώσουν αξιοπρεπώς την νεανική τους ενέργεια. Βλέποντας τα παιδιά των μεγαλουπόλεων να μεγαλώνουν κατ' αυτόν τον τρόπο, μου προκαλεί κατάπληξη πώς τόσο λίγα από αυτά γίνονται ληστές και δολοφόνοι. Αυτό που επίσης με εκπλήσσει είναι το βάθος των κοινωνικών αισθημάτων ανάμεσα στους ανθρώπους, η ανοιχτόκαρδη φιλικότητα ακόμη και στην πιο κακόφημη γειτονιά. Χωρίς αυτήν, ο αριθμός εκείνων που θα κήρυσσαν ανοικτό πόλεμο εναντίον της κοινωνίας, θα ήταν ακόμη μεγαλύτερος. Χωρίς αυτήν την φιλικότητα, αυτήν την αποστροφή προς την βία, δεν θα έμενε ούτε λιθαράκι όρθιο από τα πολυτελή ανάκτορα των πόλεων μας.

Στο άλλο άκρο της κλίμακας, τι βλέπει ένα παιδί που μεγαλώνει στους δρόμους; Εξωφρενική και παράλογη πολυτέλεια, καταστήματα με ωραίες βιτρίνες, έντυπα αφιερωμένα στην επίδειξη πλούτου, μια μόδα λατρείας του χρήματος η οποία εξάπτει την δίψα για πλούτη, το πάθος να ζεις εις βάρος των άλλων. Το σύνθημα είναι: «Πλούτισε! Κατάστρεψε ό,τι στέκεται εμπόδιο στον δρόμο σου, κάνε το με όλα τα μέσα, εκτός από εκείνα που θα σε οδηγήσουν στην φυλακή!». Η χειρωνακτική εργασία περιφρονείται σε τέτοιο βαθμό, ώστε η άρχουσα τάξη μας προτιμά να επιδίδεται στην γυμναστική παρά να πιάσει αξίνα και φτυάρι. Ένα ροζιασμένο χέρι θεωρείται σημάδι κατωτερότητας, ενώ ένα μεταξωτό ρούχο σημάδι ανωτερότητας.

Η ίδια η κοινωνία δημιουργεί καθημερινά ανθρώπους ανίκανους να ζήσουν μια ζωή έντιμης εργασίας και γεμάτους αντικοινωνικές επιθυμίες. Τους δοξάζει, όταν τα

εγκλήματά τους στέφονται με οικονομική επιτυχία, ενώ τους στέλνει στην φυλακή αν «αποτύχουν». Όταν η κοινωνική επανάσταση θα έχει εξ ολοκλήρου αλλάξει τις σχέσεις ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία, όταν δεν θα υπάρχουν πιά άεργοι, όταν κάθε άνθρωπος θα μπορεί να εργάζεται σύμφωνα με την κλίση του χάριν του κοινού καλού, όταν κάθε παιδί θα μαθαίνει να εργάζεται με τα χέρια του, την ίδια στιγμή που το πνεύμα και η ψυχή του θα αναπτύσσονται φυσιολογικά, τότε θα αχρηστευτούν εντελώς οι φυλακές, οι δήμιοι και οι δικαστές.

Ο άνθρωπος είναι το αποτέλεσμα του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται. Εάν συνηθίσει να εργάζεται από παιδί, να θεωρεί τον εαυτό του τμήμα της κοινωνίας, να κατανοεί ότι δεν μπορεί να βλάψει κανέναν χωρίς στο τέλος να βιώσει τις συνέπειες ο ίδιος, τότε δεν θα υπάρχουν παρά ελάχιστες περιπτώσεις παραβίασης των ηθικών νόμων.

Τα $\frac{2}{3}$ των πράξεων που καταδικάζονται σήμερα ως εγκλήματα, είναι πράξεις κατά της ιδιοκτησίας. Θα εξαφανισθούν μαζί με την ατομική ιδιοκτησία. Όσον αφορά τις πράξεις βίας κατά ανθρώπων, ήδη μειώνονται όσο αναπτύσσεται η κοινωνική συνείδηση, θα εξαλειφθούν δε εντελώς, όταν θα πλήξουμε τα αίτια και όχι τα αποτελέσματα.

Πώς θα θεραπευθούν οι εγκληματίες;

Μέχρι σήμερα, οι ποινικοί θεσμοί, οι τόσο προσφιλείς στους δικηγόρους, ήταν ένας συμβιβασμός ανάμεσα στην βιβλική ιδέα της εκδίκησης, την μεσαιωνική πίστη στον διάβολο, την ιδέα των σύγχρονων δικηγόρων περί τρομο-

κράτησης και την ιδέα της πρόληψης του εγκλήματος διά της τιμωρίας.

Το ζήτημα δεν είναι να φτιάξουμε τρελοκομεία αντί για φυλακές. Μια τόσο υπερβολική ιδέα παρασάγγας απέχει από αυτό που έχω κατά νου. Το τρελοκομείο δεν είναι παρά μια ακόμη φυλακή. Πολύ μακράν της σκέψης μου είναι επίσης η ιδέα, η οποία κατά καιρούς διαδίδεται από τους φιλάνθρωπους, να διατηρηθούν μεν οι φυλακές, αλλά να τις εμπιστευθούμε σε γιατρούς και δασκάλους. Αυτό που οι κρατούμενοι δεν βρίσκουν σήμερα στην κοινωνία, είναι μια απλή και φιλική χείρα βοήθειας, η οποία θα τους βοηθούσε να αναπτύξουν από την παιδική τους ηλικία τα ανώτερα χαρίσματα του πνεύματος και της ψυχής τους - χαρίσματα των οποίων η φυσιολογική ανάπτυξη παρεμποδίσθηκε είτε από μια οργανική βλάβη, είτε από τις εξοντωτικές κοινωνικές συνθήκες που δημιουργεί για εκατομμύρια ανθρώπους η ίδια η κοινωνία. Όμως, αυτά τα ανώτερα χαρίσματα του μυαλού και της ψυχής, δεν μπορεί να τα εκδηλώσει ένα άτομο που του έχουν στερήσει την ελευθερία του, που δεν είχε ποτέ επιλογή δράσης. Η φυλακή των γιατρών, δηλαδή το τρελοκομείο, θα ήταν πολύ χειρότερη από τις σημερινές φυλακές. Η ανθρώπινη αδελφοσύνη και η ελευθερία είναι τα μόνα φάρμακα που θα μπορούσαν να θεραπεύσουν τις ασθένειες του ανθρώπινου οργανισμού οι οποίες οδηγούν στα λεγόμενα εγκλήματα.

Βεβαίως, σε κάθε κοινωνία, ανεξαρτήτως τού πόσο καλά οργανωμένη είναι, θα υπάρχουν άνθρωποι με ευέξαπτα πάθη, οι οποίοι κατά καιρούς μπορεί να κάνουν αντικοινωνικές πράξεις. Αυτό λοιπόν που πρέπει να κάνουμε για να εμποδίσουμε κάτι τέτοιο, είναι να δώσουμε στα πάθη τους μια υγιή κατεύθυνση, μιαν άλλη διεξοδο.

Σήμερα ζούμε υπερβολικά απομονωμένοι. Η ατομική ιδιοκτησία μάς έχει οδηγήσει σε έναν εγωϊστικό ατομικισμό σε όλες μας τις σχέσεις. Γνωρίζουμε ελάχιστα ο ένας τον άλλον· τα σημεία συνεύρεσης σπανίζουν. Ωστόσο, έχουμε δει στην Ιστορία παραδείγματα μιάς εξαιρετικά συνεκτικής κοινοτικής ζωής –την «σύνθετη»⁴ οικογένεια στην Κίνα ή τις αγροτικές κοινότητες, λόγου χάριν. Αυτοί οι άνθρωποι γνωρίζουν πραγματικά ο ένας τον άλλον. Είναι υποχρεωμένοι από τις συνθήκες να βοηθούν ο ένας τον άλλον, υλικά και ηθικά.

Η οικογενειακή ζωή, η οποία είχε τις βάσεις της στην αυθεντική κοινότητα, έχει εξαφανισθεί. Μια νέα οικογένεια, που βασίζεται στην κοινότητα των επιδιώξεων, παίρνει την θέση της. Σε αυτήν την οικογένεια, οι άνθρωποι υποχρεωτικά θα γνωρίζουν, θα βοηθούν, θα στηρίζουν ο ένας τον άλλον προσφέροντας ηθική συμπαράσταση, ό,τι κι αν συμβεί. Αυτή ακριβώς η αλληλοϋποστήριξη θα αποτρέψει πολλές από τις αντικοινωνικές πράξεις που καταγράφουμε σήμερα.

Θα μας πουν, όμως, ότι πάντοτε θα υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι, οι άρρωστοι, αν θέλετε να τους ονομάσετε έτσι, που θα αποτελούν κίνδυνο για την κοινωνία. Δεν θα πρέπει κατά κάποιον τρόπο να απαλλαγούμε απ' αυτούς ή, έστω, να τους εμποδίσουμε να βλάψουν άλλους;

Καμιά κοινωνία, όσο ελάχιστα ευφυής κι αν είναι, δεν έχει ανάγκη από μια τόσο παράλογη λύση –και εξηγούμαι. Στο παρελθόν πίστευαν ότι οι τρελοί κατέχονταν από δαιμόνες και αντιμετώπιζονταν αναλόγως. Τους κρατούσαν σιδηροδέσμιους, παραδείγματος χάριν μέσα σε στάβλους,

⁴ Σ.τ.μ. Εννοεί την οικογένεια στις οποίας τους κόλπους παραμένουν τα παιδιά και μετά την δημιουργία των δικών τους οικογενειών, οι οποίες και ενσωματώνονται στην αρχική.

ή τους κρεμούσαν δεμένους στους τοίχους, λες και ήταν άγρια θηρία. Ξαφνικά όμως εμφανίσθηκε ο Πινέλ,⁵ μια προσωπικότητα της Μεγάλης [Γαλλικής] Επανάστασης [1789], ο οποίος τόλμησε να αφαιρέσει τις αλυσίδες τους και να τους αντιμετωπίσει σαν αδέρφια. «Θα σε κατασπαράξουν», τον προειδοποιούσαν οι δεσμοφύλακες. Όμως ο Πινέλ το τόλμησε. Αυτοί, που όλοι τούς θεωρούσαν άγρια θηρία, συγκεντρώθηκαν γύρω του και απέδειξαν με την συμπεριφορά τους ότι είχε δίκιο να πιστεύει στην καλή πλευρά της ανθρώπινης φύσης, ακόμη κι όταν η αρρώστια έχει θολώσει το μυαλό. Έτσι λοιπόν πέτυχε τον σκοπό του: έπαψαν να αλυσοδονούν τους τρελούς.

Αργότερα, οι κάτοικοι του μικρού βελγικού χωριού Γκέελ, ανακάλυψαν κάτι καλύτερο. Είπαν: «Στείλτε μας τους τρελούς σας. Θα τους προσφέρουμε απόλυτη ελευθερία». Τους πήραν στις οικογένειές τους, τούς έδωσαν θέση στο τραπέζι τους, την ευκαιρία να καλλιεργήσουν μαζί τα χωράφια τους και θέση ανάμεσα στις παρτές των παιδιών τους στα υπαίθρια πανηγύρια. «Φάτε, πιείτε και χορέψτε μαζί μας. Δουλέψτε, ή κάντε βόλτες ελεύθεροι στα χωράφια!» Αυτό ήταν το σύστημα, αυτή ήταν όλη κι όλη η επιστήμη που διέθεταν οι Βέλγοι χωρικοί! (Αναφέρομαι στον πρώτο καιρό. Γιατί σήμερα, το να φροντίζεις τρελούς στο Γκέελ έχει γίνει επάγγελμα –και αφού πρόκειται για επάγγελμα που αποβλέπει στο κέρδος, τι νόημα έχει πλέον;)

Και η ελευθερία έκανε το θαύμα της. Οι τρελοί θεραπεύθηκαν. Ακόμη κι εκείνοι που έπασχαν από ανιάτες οργανικές βλάβες έγιναν ευγενικά, ήσυχα μέλη της οικογένειας, όπως τα υπόλοιπα. Το διαταραγμένο μυαλό τους

⁵ Σ.τ.μ. Pinel Philippe, (1746-1826). Γάλλος αναμορφωτής στον τομέα της ψυχασθένειας στον οποίο οφείλεται η κατάργηση της καθήλωσης των ψυχασθενών και η καθιέρωση της «ηθικής θεραπείας».

συνέχιζε να λειτουργεί με αφύσικο τρόπο, όμως η καρδιά ήταν στην σωστή θέση. Όλοι είπαν ότι είχε γίνει θαύμα. Η ίαση αποδόθηκε σε έναν άγιο και μια παρθένα. Όμως, αυτή η «παρθένα» ήταν η ελευθερία και αυτός ο «άγιος» η εργασία στα χωράφια και η αδελφική αντιμετώπιση.

Στο ένα άκρο του τεράστιου «χώρου ανάμεσα στην ψυχασθένεια και το έγκλημα», στον οποίο αναφέρεται ο Μώντσλυ,⁶ η ελευθερία και η αδελφική αντιμετώπιση έκαναν το θαύμα τους. Το ίδιο πιστεύουμε ότι θα κάνουν και στο άλλο άκρο.

⁶ Σ.τ.μ. H. Maudsley, γιατρός ψυχολόγος, ο οποίος ανήκε στην τάση της «ρομαντικής» ιατρικής· συγγραφέας του βιβλίου *Physiology and Pathology of the Mind* [Φυσιολογία και Παθολογία του Νοού] (1867).

Συνοψίζοντας

Η φυλακή δεν αποτρέπει την τέλεση αντικοινωνικών πράξεων –τις αυξάνει. Δεν βελτιώνει εκείνους που διαβαίνουν τα τείχη της. Όσο κι αν την μεταρρυθμίζουν, πάντα θα παραμένει ένας τόπος περιορισμού, ένα τεχνητό περιβάλλον σαν μοναστήρι, που θα κάνει τον φυλακισμένο όλο και πιό ακατάλληλο για να ζήσει μέσα στην κοινότητα. Δεν επιτυγχάνει τον σκοπό της. Ντροπιάζει την κοινωνία και πρέπει να εξαφανισθεί. Είναι ένα κατάλοιπο βαρβαρότητας, ανάμικτης με ιησουϊτική φιλανθρωπία.

Ένα από τα πρώτα καθήκοντα της επανάστασης θα είναι η κατάργηση των φυλακών –αυτών των μνημείων της ανθρώπινης υποκρισίας και δειλίας. Μια κοινωνία ίσων δεν πρέπει να φοβάται τις αντικοινωνικές πράξεις όταν παντού θα υπάρχουν ελεύθεροι άνθρωποι, όταν όλοι θα έχουν λάβει μια υγιή εκπαίδευση και θα έχουν αποκτήσει την συνήθεια της αλληλοβοήθειας. Οι περισσότερες από αυτές τις πράξεις δεν θα έχουν πλέον λόγο ύπαρξης. Οι υπόλοιπες θα εξαφανίζονται εν τη γενέσει τους.

Όσο για τα άτομα με ροπή προς το κακό, τα οποία θα μας κληροδοτήσει η υφιστάμενη κοινωνία μετά την επανάσταση, θα πρέπει να τα εμποδίσουμε να κάνουν πράξη αυτήν τους την προδιάθεση. Αυτό ήδη γίνεται, με πολύ καλά αποτελέσματα, μέσω της αλληλεγγύης όλων των μελών της κοινότητας απέναντι σε τέτοιους επιθετικούς ανθρώπους.

Ακόμη, όμως, κι αν οδηγηθούν σε αποτυχία κάποιες από αυτές τις προσπάθειες στο μέλλον, η αδελφική αντιμετώπιση και η ηθική συμπαράσταση πάντα θα αποτελούν την μόνη πρακτική θεραπεία.

Δεν πρόκειται για Ουτοπία. Εφαρμόζεται ήδη από μεμονωμένα άτομα και μπορεί να καταστεί γενική πρακτική. Επιπλέον, αυτού του είδους τα μέσα θα αποδειχθούν πολύ πιο ισχυρά όπλα για την προστασία της κοινωνίας από τις αντικοινωνικές πράξεις, από ό,τι το υφιστάμενο σύστημα κολασμού, το οποίο, όσο θα υπάρχει, θα αποτελεί μian ανεξάντλητη πηγή νέων εγκλημάτων.

